

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 1303/1-ХІ/5 30.06.2016. године	
--	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој VI редовној седници, одржаној 30.06.2016. године – на основу чл. 231. став 1. алинеја 15. и 16. и члана 278. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: ДРУШТВЕНА И ПОЛИТИЧКА ИНСТРУМЕНТАЛИЗАЦИЈА ПРЕДСТАВА О ВАМПИРУ НА БАЛКАНУ: ПРИЛАГОДЉИВОСТ БЕСМРТНОГ МОТИВА, докторанда Данила Трбојевића.

За ментора је одређен проф. др Слободан Наумовић.

Доставити:

1x Универзитету у Београду
1x Стручном сараднику за
докторске дисертације
1x Шефу Одсека за правне послове
1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Војислав Јелић

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука <hr/> (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
<u>04/1-2 бр. 6/26</u> (број захтева)	
<u>1.07.2016.</u> (датум)	

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Прилагодљивост бесмртног мотива : друштвена и политичка инструментализација мотива вампира на Балкану

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ Етнологија и антропологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Данило Јован Трбојевић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање:

Филозофски факултет, Београд

Година дипломирања:

2008

Назив мастер рада кандидата:

Сећање на зло: Меморијални центри, филмови и политика комеморације жртава нацистичких и НДХ логора

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањена:

Филозофски факултет

Година одбране мастер рада: 2011

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници одржаној 30.06.2016.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА <hr/> Проф. др Војислав Јелић
--	--

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Данила Трбојевића

Име и презиме ментора: Слободан Наумовић

Звање: Ванредни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. 2009 *Upotreba tradicije u političkom i javnom životu Srbije na kraju dvadesetog i početkom dvadeset prvog veka*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju/ „Filip Višnjić“. (Награда Душан Бандић за најбољу књигу из антропологије објављену у Србији у 2009. години).

2. 2006 “Zur historischen Anthropologie: Traditionelle rechtliche sowie gesellschaftliche Institutionen und Normen auf dem Gebiet des heutigen Serbien und Montenegro”, у: Walter Lukan, Hrgs., “Serbia-Montenegro”, *Österreichische Osthefte*, vol. 46/2005, (2006), 103-136, (ко-аутор Никола Павковић).

3. 2004 “Instrumentalised Tradition: Traditionalist Rhetoric, Nationalism and Political Transition in Serbia, 1987-1990”, у: Miroslav Jovanović, Karl Kaser, Slobodan Naumović (Eds.), *Between the Archives and the Field. A Dialogue on Historical Anthropology of the Balkans*, Studies on South East Europe, Vol. 1, Münster-Hamburg-Berlin-Wien-London: LIT Verlag, 179-217.

4. 1999 “Opanken im Parlament. Betrachtungen über die Bedeutung bäuerlicher Symbole.” *Historische Anthropologie*, Jahrgang 7, Heft 1, 63-82.

5. 2013 “Imagined Commonalities: The Invention of a Late Ottoman Tradition of Coexistence” (co-author Robert Hayden), *American Anthropologist*, 114 (2),

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, AHCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, AHCI и SCIE листе, као и ERIH листу, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односне дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Датум _____

М.П.

проф. др Војислав Јелић

Univerzitet u Beogradu

Filozofski fakultet

Odeljenje za etnologiju i antropologiju

Obrazloženje predloga teme doktorske disertacije:

**Društvena i politička instrumentalizacija predstava o
vampiru na Balkanu: prilagodljivost besmrtnog motiva**

Kandidat: Danilo Trbojević, MA, doktorant
na Odeljenju za etnologiju i antropologiju

Mentor: Prof. dr Slobodan Naumović

Uvod

Ideja o "živom mrtvacu" stara je milenijumima. Iako ne možemo sa sigurnošću tvrditi da ideja o životu nakon smrti prati ljudsko društvo od samih početaka, postoje dokazi da su ovakva verovanja postojala u velikom broju različitih kultura i istorijskih perioda¹. U gotovo svim delovima sveta postojala su ili postoje verovanja u pokojnike koji se na ovaj ili onaj način vraćaju na "ovaj svet" i nakon smrti nastavljaju da obitavaju u prostoru živih, u nekom od oblika suegzistencije ili pak, kao pretnja². Ova verovanja usko su povezana sa ljudskom fascinacijom smrću koja je, iako biološka datost, takođe i socijalni fenomen³. Pored toga što je ideja o "živom pokojniku" bila deo procesa razumevanja života i smrti tela/duše, ona je takođe bila i u vezi sa socijalnim poretkom, društvenim i moralnim vrednostima, ali i odnosima moći⁴. Iznešena tvrdnja ima veze sa činjenicom da ljudsko društvo kroz konstruisanje ideja o životu i smrti na određeni način oblikuje i koncepte stvarnosti, a time i stvarnog i nestvarnog, mogućeg i nemogućeg, te poželjnog i nepoželjnog. Kroz promišljanje fenomena smrti, položaja pojedinca u zajednici za života, i njegovoj (takođe socijalnoj) sudbini nakon smrti, stvarana su homogena društva čiji su pripadnici delili slične ideje, nade i strahove. Smrt, pokojnici, preci i "živi pokojnici" imali su svoje mesto tj. funkciju u životu zajednice. „Živi mrtvac“ je izabran za objekat analize ovog doktorskog rada upravo zbog svog specifičnog položaja kao entiteta koji nastanjuje (socijalni) svet između života i smrti. Ovakva bića međusveta ne samo da su imala i imaju posebno mesto u socijalnoj realnosti već i posebne funkcije, koje nisu direktno vezane za odnos prema smrti, a koje su za ovaj rad od posebnog značaja.

¹ Tokarjev A. Sergej, *Rani oblici religije i njihov razvoj*, Svjetlost, Sarajevo 1978, i Guran, Leroa Andre, *Religije prehistorije*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1991

² Ovde naglašavam termin „pokojnike“ jer se misli na ljudska bića koja su na ovaj ili onaj način dospela u neuobičajen ili opasan oblik egzistencije, a ne demonska bića međusveta kojih je još i više. Poznata su bića poput: Nahcerer (Nemačka), Lampije (Grčka), Baoban sit (Škotska), Ćiang Ši (Kina), Kjukecuki (Japan), Jara-ma-iha-hu (Australiski Aboridžini), Asvang (Filipni)...

³ Moren, Edgar, *Čovek i smrt*, Bigz, Beograd 1981

⁴ Bandić Dušan, *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2008

Motiv⁵ „Vampira“⁶, predmetnog objekta ovog rada, u osnovi predstavlja demonsko otelotvorenje nastalo od čoveka čiju su posthumu egzistenciju definisale devijantne okolnosti začeca, rođenja, njegov (socijalni) život, ili okolnosti smrti i sahrane. Verovanja u "vampire" i "vukodlake" na Balkanu imala su funkcionalno mesto u životu „tradicionalnih“⁷ seoskih zajednica koje su i pred zvaničnog hrišćanskog učenja ili zakonskih zabrana zadržala veliki broj verovanja i praksi. Zahvaljujući svom specifičnom geografskom, političkom i simboličkom položaju, „Balkan“⁸ za zapadni svet vekovima predstavlja marginu između civilizovanog i divljeg, poznatog i opasnog, i stvarnog i fantastičnog. Zbog toga ne treba da nas čudi pažnja i fascinacija koju je u zapadnom svetu izazvalo „otkriće“ slučajeva povampirenja u selima Srbije i Hrvatske. Smatra se da je ovaj motiv u Evropu dospelo upravo sa ovih prostora putem "vampirskih histerija", koje su na osnovu izveštaja austrijskih vojno - medicinskih ekspedicija širili članci zapadnih novina u prvoj polovini 18.veka⁹. U poslednja tri veka, „Vampir“ uspeva da zaseni folklorne i popularne krvopije, žive mrtvace i harizmatične demone iz evropske i zapadne kulture, i opstane kao praktično nezavistan motiv. Kao deo popularne kulture zapada vampir

⁵ „Motiv“ (motif, eng.) kao termin označava element tradicionalnog muzičkog, literalnog, ili vizuelnog stvaralaštva folklornih grupa koje folkloristi analiziraju ili kompariraju. Kako bi razumeli određene kulturne obrasce, znanja, vrednosti ili način života zajednica. Stit Tompson definiše „motiv“ kao specifičan element priče koji je čini različitim od drugih priča. Thompson, Stith, "Motif," Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend, Marija Leach, ed., 2 vols., (New York: Funk and Wagnalls Co., 1949-50), II:753 i Prop, Vladimir, *Morfologija bajke*, Prosveta, Beograd, 1982

⁶ Termin "motiv vampira" koristi i Dejan Ajdačić kada govori o upotrebi ovog motiva u evropskoj i književnosti balkanskih slovena. Ajdačić, Dejan, "Motiv vampira u evropskoj književnosti i književnosti balkanskih Slovena", *Književna reč*, 10. jun 1993. Kada govorim o „motivu vampira“, predmetnom objektu ovog rada, podrazumevam vizuelne i verbalne slike demona iz mitologije slovenskih naroda koji nastanjuju Balkan. Motiv vampira čiji razvoj i funkcije analiziram u radu posmatram kao skup opozitnih simboličkih elemenata poput: čoveka:zveri, živog:mrtvog, stvarnog:nestvarnog koji objedinjeni funkcionišu u odnosu na socijalni kontekst i potrebe. Upravo zbog specifičnosti elemenata učitanih u „vampira“, logika funkcionisanja ovog motiva bila je prilagođivana potrebama društava kroz koje se on selio. Seoba motiva, te promene njegovih elemenata i funkcija kojoj govorimo je presudna za razumevanje oblika i načina na koji se motiv funkcionišu u Srbiji danas. Kako bih uštedeo prostor ili doprineo raznolikosti izraza, umesto „motiva vampira“ koristim termin „vampir“. U ovom radu termin „motiv vampira“ koristim kako bih skrenuo pažnju na zbir elemenata/motiva koji mogu funkcionisati u različitim socijalnim kontekstima a koji se mogu menjati u skladu sa društvenim potrebama. Pod terminom „motiv vampira“ podrazumevam korpus različitih motiva koji zajedno deluju ali se menjaju za razliku od „vampira“ koji opstaje kao nezavistan centralni motiv.

⁷ Kada govorim o "tradicionalnom", "originalnom" ili "izvornom" obliku funkcionisanja "vampire" mislim na njegovo mesto u patrijarhalnim seoskim zajednicama na prostoru onoga što će kasnije postati Jugoslavija, a u periodu koji obuhvata period od sredine 19. do sredine 20.veka. Ovaj period i kontekst sam odabrao jer imamo građu o ovim periodima, a u navedenom vremenskom periodu još nije počela značajnija modernizacija našeg društva.

⁸ „Balkan“ u ovom predlogu nekad navodim pod navodnicima jer se ne misli samo na geografsku već i političku ili simboličku odrednicu,

⁹ Jenkins Collins Mark, *Vampire forensics*, National Geographic Society, 2010

„prerasta“ balkanske modele „aberantnog pokojnika“ ili „mešine pune pihijaste mase i krvi“ i preuzima novo vizuelno, klasno i socijalno ruho.

Verovanja i priče o vampirima i vukodlacima u određenom obliku postoje i danas u "tradicionalnim" (patrijalhalnim) seoskim zajednicama u Srbiji i Hrvatskoj i drugim delovima Balkana. Za mnoge domaće autore „tradicionalni“ model predstavlja pasivan / nepromenljiv motiv koji odoleva vremenu i globalnim/lokalnim kulturno – političkim procesima ili jednostavno nestaje.¹⁰ Sa druge strane, adaptirane narodne motive danas nazivaju "prežicima" budući da im je promenjen oblik ali i kontekst u kom on danas egzistiraju. Ipak, da li je tako? Da li treba deliti egzistenciju motiva na "originalnu" i "neoriginalnu"? Da li možemo zanemariti stalne promene unutar motiva i upotrebe u društvu u kom on opstaje? Da li moramo motiv posmatrati kao instituciju koja ostaje funkcionalna na "pravi" način samo ako ostane neizmenjena i to samo u specifičnom kulturnom kontekstu? Da li možemo zanemariti to što je zbog migracija i urbanizacije deo narodnih verovanja i praksi promenio oblik ili prestao da postoji? Da li su neke savremene institucije zamenile tradicionalne? Na kraju, možda i najvažnije pitanje, da li možemo zanemariti unutar i međukulturnu razmenu i uticaje nekada, kao i globalne kulturno-političke uticaje na tradiciju i kulturu u Srbiji danas? Da li možemo govoriti o specifičnoj upotrebi motiva vampira u Srbiji? U svom radu nastojim da analiziram funkcionisanje, menjanje i prilagođavanje motiva vampira kako u "tradicionalnim" zajednicama, tako i u savremenom društvu kao posledicu suživota, preplitanja i razmene elemenata "tradicionalnog" i "netradicionalnog", odnosno lokalnog i globalnog motiva. Na ovaj način dobićemo odgovore kako i zašto određeni "tradicionalni" motivi opstaju i na koji način menjaju svoje funkcije u zavisnosti od promena užeg i šireg društveno - političkog konteksta.

Ono što ovaj rad nudi jeste drugačiji pogled na razvoj elemenata i funkcionisanja motiva vampira na Balkanu¹¹, koji će ovaj motiv sagledati ne kao jednu "tradicionalnu" homogenu celinu-instituciju čiji elementi imaju ograničen broj funkcija, već kao motiv čiji se elementi funkcionalno mogu preuzimati i upotrebljavati kao odgovor na socijalne potrebe i promene konteksta unutar "tradicionalnih zajednica" nekada, i urbanog društva danas. Takođe, kroz

¹⁰ Autori poput Tihomira Đorđevića ili Dušana bandića u svojim radovima naglašavaju selo kao prostor u kom opstaje tradicionalna kultura ili tradicijski način razmišljanja i verovanja.

¹¹ Preciznije, delu Balkana koji naseljavaju (južno)slovenski narodi

razumevanje načina na koji je "vampir" prenet iz balkanskog u zapadni i danas globalni kontekst, te promena načina upotrebe, shvatićemo i uticaj novijeg, "netradicionalnog" na stariji, "tradicionalni" motiv vampira u Srbiji. Drugim rečima, pokušaćemo da uradimo ono što domaća antropologija do sada nije, a to je da sagledamo jedan u osnovi, specifičan element "tradicionalne" kulture kao aktuelni motiv koji se konstantno prilagođava novim kontekstima i potrebama lokalnih zajednica i srpskog društva. "Vampir" je motiv čije je načine upotrebe takođe definisalo preplitanje seoskog i urbanog ali i globalnog i lokalnog konteksta. Osnovni ciljevi rada su razumevanje načina na koji ovaj motiv funkcioniše danas na selu i u gradu u Srbiji, a kako u "tradicionalnoj" i popularnoj kulturi, ali i da naslutimo šta budućnost i savremeni trendovi upotrebe nose za "vampira".

Stanje istraživanja

Do sada su strani i domaći autori izneli veliki broj teorija koje su se bavile "vampirom" sagledanog iz ugla folkloristike, književne i filmske analize, medicine, politikologije, psihologije, psihijatrije, kriminalistike, antropologije i etnologije i drugih nauka. Pre nego što izložim teorijski okvir, smatram da bi bilo korisno predstaviti stanje istraživanja, te najvažnije istraživače i teorije. Razume se, radovi koje ću navesti nisu podjednako uticali na moju teoriju, ali je svakako bitno imati na umu pluralizam diskursa o "vampru". Pregled teorija će nam takođe ukazati i na praznine u istraživanjima motiva koji ovaj rad nastoji da popuni.

Decenijama nakon što su u prvoj četvrtini 18.veka izveštaji austrijskih vojno-medicinskih ekspedicija prneli glas o pojavi navodnog vampirizma na severnim obodima Srbije, nicali su različiti ali brojni pokušaji da se vampir sagleda iz teorijskog ugla. U ovom periodu različiti autori su kroz naučni ili nenaučni pristup pokušali da daju odgovor na pitanje šta je "vampir" i da li je biće realnosti ili ljudske mašte.¹² Ipak, prvu popularnost "vampir" je doživeo kroz novinske članke koje su zapadnoj publici donosili fantastiče izveštaje i priče o ovim demonima.. Sa interesovanjem zapadnog društva, rastao je i broj putopisaca-istraživača poput Sabin Baring-

¹² Jenkins Collins Mark, Op.Cit

Goulda¹³ ili Ruđera Boškovića i drugih koji su u 18. i 19.veku sakupljali priče o vampirima, vukodlacima i drugim fantastičnim bićima Blakana. Ove priče su predstavljane kao proizvod balkanskog folklor, ali su svejedno „potpaljivale“ maštu i izazivale strah i fascinaciju na zapadu.

U Srbiji su romantičari i putopisci poput Vuka Karadžića ili Joakima Vujića beležili verovanja i priče o vampirima koje su smatrali plodovima narodne mašte. Početkom 20.veka, domaći etnolozi poput Tihomira Đorđevića sakupili su i objavili bitne količine etnografske građe sakupljene na terenima uglavnom na teritoriji Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Hrvatske¹⁴. Sakupljači građe i etnografi nisu analitički pristupali motivu vampira već ga u njegovim varijacijama prikazivali kao deo narodne, tradicionalne seoske kulture ili folklor. Kasniji autori poput Veselina Čajkanovića¹⁵ ili Slobodana Zečevića¹⁶ su posmatrali "vampira" kao religijski motiv usko povezan sa sinkretizmom starih verovanja Slovena i hrišćanstva, sa akcentom na kultu mrtvih. Ovakav pristup je, na primer, u slučaju Čajkanovića bio skoncentrisan na mesto vampira kao motiva koji ima religijsku pozadinu a uklapa se u srpsku mitologiju koju je autor pokušavao da rekonstruiše koristeći modele religija i panteona drugih starih evropskih naroda. Posmatrajući „vampira“ kao religijski motiv, ovaj i slični autori izostavili su analizu koja je vezana za njegovo (sekularno) mesto i funkciju u samom društvu. Zečević se u nekim radovima bavio različitim elementima „vampirizma“ te njihovom narodnom upotrebom kao odgovor na socijalne tenzije (npr. problem bluda i "kopileta" - „Vampirović“).¹⁷ Ovo je važno jer je autor ukazao na upotrebu određenog skupa elemenata pre nego na demona instituciju sa jednom funkcijom. Strukturalista Ivan Kovačević je dao analizu običaja koji se u nrodu naziva „prikoljš“, a koji je podrazumevao društveno odobreni način prekraćivanja muka teško i dugo bolujućim ljudima upravo zbog tendencije da se takvi bolesnici i drugi mučenici povampire.¹⁸ Najvažniji doprinos analizi predstave o „aberantnom pokojniku“ i njegovoj funkciji u

¹³ Baring-Gould Sabin, *Knjiga o vukodlacima*, Tisa, Beograd 2010

¹⁴ Ђорђевић Тихомир, *Вампир и друга бића у нашем народном веровању и предању*, (Примљенона IV скупу Одељења друштвених наука САН 11- IV-1952)

¹⁵ Чајкановић Веселин, *Стара српска религија и митологија*, Српска књижевна заједница, Београд 1994

¹⁶ Зећевић Слободан, *Култ мртвих код Срба*, Вук Караџић, београд 1982

¹⁷ Зећевић Слободан, „Ванбрачно дете у народном веровању Источне Србије“, *Гласник етнографског института*, XI-XV, Београд 1969

¹⁸ Ковачевић, Иван, "Prikoljš", *Glasnik etnografskog instituta*, 39, 1990

tradicionalnom kontekstu dao je Dušan Bandić¹⁹. Koristeći se najčešćim elementima motiva vampira i vampirizma koje je zaticao na terenu, Bandić sklapa model "aberantnog pokojnika" koji služi kao vrsta moralne opomene i regulator devijantnog ili kriminalnog ponašanja unutar zajednice.²⁰ Po Bandiću, "vampir" je bio način na koji zajednice bez predstavništva institucionalizovane vlasti kontrolišu socijalni poredak, moral, norme i potencijalno devijantne pojedince. Ovakvo inventivno, funkcionalno razumevanje motiva ne samo kao dela (narodne) religije, već i elementa sekularnog društvenog života presudno je za način na koji su mnogi domaći autori počeli da analiziraju elemente narodnih verovanja. Ono što predstavlja prazninu u Bandićevom pristupu jeste nastojanje da se stvori određeni model-institucija „aberantnog pokojnika“ zasnovan na grupi elemenata koje je autor na osnovu dela građe isklesao po principu dominantnih motiva. Bandić je svojim inventivnim pristupom dao određeni broj odgovora na pitanje "šta je to vampir u tradicionalnim zajednicama" ali ne i na pitanje da li se, kako i zašto motiv menjao, zašto on i danas funkcioniše na određene načine ili zašto su u građi bili prisutni elementi motiva koji se nisu uklapali u isključivu funkciju moralne opomene. Primera radi, ostala su otvorena pitanja funkcije npr. vampirske seksualnosti i potomaka, rodnih odnosa, groba vampira kao mesta obitavanja, njegovog ispijanja krvi ljudi i životinja, "posthumne zaposednutosti" itd., koja su zasigurno imala funkciju iako se nisu uklapala u Bandićevu teoriju. Sa druge strane, jasno je da su „vampira-regulatora“ zamenile obrazovne i pravne institucije, ali ovaj motiv još „živi“ kako u gradu tako i na selu, i to je bitno objasniti. Koristeći se teorijom o "aberantom pokojnikom" koristila se i naredna generacija naučnika poput Danijela Sinanija koji su se bavili funkcionisanjem sličnih demona ili priviđenja danas.²¹ Doprinos istraživanjima motiva sa naglaskom na njegovu simboliku dala je Lidija Radulović²² sagledavajući vampira kao autorefleksiju patrijalhalnog društva, i osujećenog muškog seksualnog potencijala. Autorka naglašava vrlo važnu rodnu pozadinu motiva a takođe se dotiče i savremenih pogleda na prirodu "vampira" unutar seoskih zajednica. Ovaj pristup je bitan jer otvara pitanje društvenih tenzija te odnosa rodova ili seksualnosti učitanih u tradicionalni motiv koji na prvi pogled deluje

¹⁹ Bandić Dušan Op.cit.

²⁰ Bandić Dušan, Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko, Biblioteka XX vek, Beograd, 2008

²¹ Синани, Данијел, *Привиђења и сабласти у Србији*, Завичајни музеј Књажевац, 2005

²² Radulović Lidija, „Vampir: osujećeni mitski predak i simbol osujećenog muškog seksualnog potencijala“, Monografski rad, *Етноантрополошки проблеми*, н.с. год. 1. св. 1 (2006)

funkcionalan samo u kontekstu razumevanja života i smrti. Pomenuta analiza je bitna jer nam je ukazala da nije samo zapadno društvo ili književnost koristilo ovaj motiv kao oruđe autorefleksije, već je to bilo prisutno i unutar seoskih zajednica nekada. Kada se radi o savremenoj, ne antropološkoj/etnološkoj analizi „vampira“, te komparaciji zapadne i upotrebe u Jugoslaviji/Srbiji, najveći doprinos su dali autori koji su ponudili književnu i narativnu analizu. Ana Radin i Marija Šarović su primenile i dale (komparativnu) analizu upotrebe motiva vampira u domaćoj i zapadnoj književnosti. Ove autorke su se bavile i odnosom tradicionalnog, mitskog motiva vampira i njegove nove, savremene metaforičko – simboličke, ali i kritičke upotrebe u književnosti.²³ Ana Radin je dala svoj doprinos analizi razvoja motiva od mitskog do književnog motiva u domaćoj prozi, dok je Marija Šarović dala prilog analizi prelaska simboličkih aspekata "vampira" u zapadnu književnost. Marija Šarović ističe specifičnost vampirske seksualnosti, religioznih i okultnih tema, i socijalno - političke pozadine motiva.²⁴ U slučaju mog rada naglašavam upravo socijalnu i političku dimenziju kao presudnu za shvatanje funkcionisanja motiva. Pristup književne analize i hermeneutike veoma je bitan za moj rad, jer ovaj pristup primenjujem i na film i druge savremene medije u kojima je korišćen motiv vampira, gde ću nastojati da razumem uticaj zapadne na "tradicionalnu" upotrebu motiva. Element autorefleksije i samokritike zapadnog i našeg društva koje su ove autorke akcentovale vrlo je važan i za moju analizu. Grupa domaćih autora i studenata sa fakulteta za političke nauke objavila je članak u kom je ispraćen razvoj motiva vampirizma na zapadnom filmu kroz decenije i trendove.²⁵ Ovaj članak iako koristan kao pregled ne nudi analizu koja bi nam pomogla da shvatimo zašto su se ovi motivi menjali. U svojoj analizi nameravam da dam narativnu analizu koja kontekstualizuje razvoj elemenata motiva u domaćoj književnosti i filmu, ali i kontekstualizaciju ovih promena. Moram pomenuti i doprinos analizi motiva koju su dali folkloristi. Tako je npr. Bojan Jovič dao izneo svoju analizu važnosti motiva crpljenja krvi koji zbog svoje simbolike opstaje čak i u

²³ Radovi Vesne Goldsvorti se kroz analizu putopisa i književnosti zapadnih autora bave načinom na koji su tradicionalni motivi poput „Drakule“ ili „vampira“ na zapadu korišćeni na simboličke slike „Balkana“ kao margine Evrope.

²⁴ Pored pomenutih autorki mnogi domaći naučnici su dali svoj doprinos analizi "vampira" kao književnog motiva u stranoj i domaćoj književnosti. Jovanović, Vojislav: *Vampirizam u evropskoj književnosti*, Srpski književni glasnik, 1912 i 2. Ajdačić, Dejan, "Motiv vampira u evropskoj književnosti i književnosti balkanskih Slovena", Književna reč, 10. jun 1993

²⁵ Bajić Predrag, Vukašinović Branko, Zavargo Iris, Simić Predrag, Čanadanović Zorica, "Holivud - stari trend u novoj formi", Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, *CM - časopis za upravljanje komuniciranjem*, vol. 9, br. 32, 2014

književnom prikazu koji motiv stavlja potpuno van naše dimanzije - na Mars.²⁶ Biljana Sikimić sa druge strane, navodi fenomen upotrebe ili kreiranja netradicionalnih elemenata narativa o vampirima u Srbiji danas. Autorka navodi primer ispitanika koji je u narativ o "vampirizmu" učitao delom tradicionalne motive a delom sopstvene konstrukte, što govori u prilog teoriji o ličnom pečatu ispitanika kao i savremenom razvijanju motiva u tradicionalnim zajednicama u slučajevima poput navedenog, u netradicionalnom obliku.²⁷ Postoje i slučajevi kada rekonstrukcija motiva ne polazi od individue već grupe ili čak države. Koristeći se radovima Mekenlija i Floreskua, domaći autori poput npr. Ane Banić Grubišić, ukazuju na značaj političko – ekonomskog konteksta te hegemonije motiva na promenu „tradicionalnih“ motiva, poput Drakule kao vampira u Rumuniji.²⁸ Iako se autorka ne bavi sudbinom domaćeg motiva, njen članak vrlo je koristan za razumevanje uticaja koje globalni ili zapadni kulturni, politički ili ekonomski procesi mogu imati na „tradicionalne“, drevne motive, identitete i društvo. Autorka je pokazala kako savremene globalne tendencije mogu od istorijskog Drakule načiniti socijalni konstrukt zasnovan na dominantnoj, zapadnoj slici Istočne evrope ili totalitarizma i to na vrlo sličan način na koji je to radio sam Stoker, vek ranije. Ljiljana Gavrilović je dala još jedan koristan doprinos razumevanju savremenog (ne)funkcionisanja "vesternizovanog" motiva unutar "tradicionalnog" konteksta. Naime, autorka u svom članku o televizijskom serijalu "Bafi, ubica vampira" iznosi zaključak po kom ova serija nije postigla značajnu popularnost u Srbiji jer je američki socijalni kontekst koji je učitao u narativ i likove bitno različit a time i neshvatljiv gledaocima u Srbiji.²⁹ Ovakav pristup govori u prilog ideji da se odeređeni motivi prilagođavaju kako makro tako i mikro kontekstima, ne samo globalnom, već i lokalnom nivou. Drugim rečima, u određena društva prilagođavaju oblik i funkcionisanje motiva sopstvenom kontekstu van koga ovi motivi ne moraju biti funkcionalni. Kontekstualizacija kao i fenomen recepcije, socijalnog konstrukcionizma te političke upotrebe fantastičnih motiva od presudnog su značaja za razumevanje odnosa „tradicinalnih“ motiva i savremenih društvenih potreba u mojoj analizi.

²⁶ Bojiћ, Јован, "Класни вампир на марсу, братство по крви на земљи", *Моћ књижевности*, Београд, 2009

²⁷ Сикимић, Биљана, "Вампировић у Новом брду: политика транскрипције и интерперформативност", *Моћ књижевности*, Београд, 2009

²⁸ Banić Grubišić, Ана, "Drakula kao kulturni konstrukt u turističkoj ponudi Rumunije", *Етнолошко-антрополошке свеске* 14, (н.с.) 3, 2009

²⁹ Gavrilović, Ljiljana, "Bafi ubica vampira: superheroina, ali ne u Srbiji", *Етноантрополошки проблеми*, (н.с.), год.6, св.2, 2011

Fenomen recepcije globalno popularnih trendova i dalji socijalni konstrukcionizam predstavlja važan deo moje analize jer nam pomaže da razumemo način na koji su zapadne slike i upotrebe motiva našle svoje mesto u tradicionalnoj i popularnoj kulturi Srbije.

Strana, uglavnom zapadna, nauka do danas se bavila nebrojenim aspektima nastajanja, postojanja i razvoja motiva vampira i vampirizma kao elementom popularne kulture (najčešće zapada). Kao što smo naznačili na početku ovog dela predloga, prvi naučni radovi su se bavili racionalnošću "vampira", dok su kasniji radovi posmatrali motiv kao element narodnog verovanja ili fantastike. Počev od prvih decenija XX veka, strani autori poput Montague Summers (*The Vampire in Europe*, 1929/1996), Jones Ernest (*Vampir*, 1931), Faivre, Antoine, (*Les Vampires. Essai historique, critique et littéraire*, 1962,), Florescu, Radu & McNally, Raymond, (*In Search of Dracula*, 1972), T. Wilson, M. Katharina ("The History of the Word "Vampire", 1985), David J. Skal (*The Monster Show: A Cultural History of Horror*, 1993), ili Mark Jenkins (*Vampire forensics*, 2010), dali su svoj doprinos izučavanju motiva vampira na zapadu. Pomenuti i mnogi drugi autori bavili su se istorijom upotrebe motiva, književnom i filmskom (narativnom) analizom ili pak analizom "vampira" kao oruđa socio-političke kritike sa izrazitim naglaskom na zapadna društva. Iako se radovi pomenutih i mnogih drugih autora koje ću citirati prevashodno bave razvojem zapadnog „vampira“, različiti pristupi pomažu da shvatimo kako mitološki motivi postaju savremeni socijalni konstrukti i menjaju svoj oblik i značenja kroz kontekste. Primera radi, ako pogledamo antologije zapadne književnosti koja se bavi motivom vampira ³⁰ primetićemo u kolikoj se meri predstava vampira kroz vreme udaljila od balkanskih slika ovog demona i prilagođavala potrebama zapadnog društva i kulture. Sam Stokerov „Drakula“³¹, najpoznatiji vampir na svetu, i jedan od modela koji je oblikovao motiv zapadnog vampira, objekat je stotina naučnih analiza. Neki autori poput Sibil Baumbach u motivu Drakule pronalaze elemente ksenofobije, straha od „drugosti“ ili sukob (zapadne) civilizacije i balkana kao divljeg i fantastičnog prostora.³² Ovo je važan ugao posmatranja jer prevazilazi projektovanje unutrašnje

³⁰ Skal, J. David, *Vampires - Encounters with the undead*, Black dog&Leventhal, 2006

³¹ Ovde se misli na lika iz stokerovog romana, a ne na istorijsku ličnost Vlada Cepeša. Akcentujem lik a ne roman pomenutog autora jer je slika vampira uobličena u „Drakuli“ praktično definisala model motiva vampira na zapadu, ali i svetu.

³² Sibylle Baumbach, "Bram Stoker's Dracula - A Foreign Threat to the British Empire", Graduate Seminar I – British Studies, SoSe, 2012

slike društva na jedan (u osnovi, strani) motiv, već u njega učitava i sopstveni odnos prema drugosti, bilo da se radi o političkoj ili kulturnoj. Meknelijev i Floreskuov rad „Na tragu Drakule“ predstavlja istorijski, racionalan analitički pristup obradi motiva koji je zapad definisao i proslavio ali u obliku koji je potpuno opozitan izvornom. Ovi autori kroz analizu prikazuju konstrukciju motiva Drakule kao vampira iako on kao istorijska ličnost zapravo ima potpuno drugačiju konotaciju i izvornom kontekstu.³³ Ovakva analiza je korisna jer je pokazala promene na motivu koje je izazvala promena socijalnog konteksta i simboličko/metaforička upotreba vampira kao slike drugosti naknadno učitane u motiv Drakule. Na primeru Drakule uočavamo značaj ideja o "drugosti" koje i posle dva veka mogu biti učitane ili čak nadograđene a da motiv zadrži određeni oblik. Zapadni autori poput Maskije S. Stejsi ili Jafa Dikatalda dali su svoje priloge izučavajući vampirizam iz ugla psihologije i psihoanalize sa akcentom na devijantnu seksualnost, ili su pak obrađivali klinički vampirizam.³⁴ Seksualnost „vampira“ na zapadu, ponajviše zahvaljujući Polidorijevim ili Stokerovim adaptacijama, postaje vrlo raznovrsna, neprirodna i izopačena i ukazuje na savremene socijalne tabue i strahove.³⁵ Autori koji su se bavili vampirskom seksualnošću kao kritikom viktorijanskog ili zapadnog društva poput Elen Stokstil ili Debre Mač³⁶ posmatraju "vampira" kao ogledalo socijalnih tenzija i tabua.³⁷ Radovi Katje Jurgis govore nam o projektovanju savremenih moralnih panika savremenog društva na motiv vampira na način vrlo sličan onom iz Stokerovog vremena.³⁸ Doradena verzija pomenutog Meknelijevog i Floreskuovog rada o Drakuli kao socijalnog konstruktu takođe navodi i savremenu socijalnu i političku kritiku učitane u ovaj motiv. Ovi autori navode da je zadnjih decenija zapadno društvo kroz motiv vampira govorilo o mnogim novonastalim socijalnim tenzijama, problemima ili tabuima od „pank“ supkulture, nuklearnoj pretnji, savremenim odnosima u porodicama, odnosu polova, opasnosti heroina ili pretnje side. Poslednjih decenija se više autora bavilo kulturno-političkim procesom kroz koji je balkanski tradicionalni motiv

³³ Mekneli Rejmond & Floresku Radu, *U potrazi za Drakulom*, TISA 2006

³⁴ Mascia L. Stacey, „Hearth and Home: A Psycho-Sexual Reading of Procreating the Vampire Race in Dracula by Bram Stoker“, *Journal of Literature and Art Studies*, September 2011

³⁵ Balkanski vampir jeste bio „seksualno aktivan“ ali njegova seksualnost u predanjima nije održavala neljudsku ili devijantnu prirodu.

³⁶ Stockstill J. Ellen, "Vampires, border crossing, and panic in Sherdian Le Fanus "Carmilla"", *The moral panics and sexyality*, By Breanne Fahs, Mary L. Dudy, Sarah Stage, Arizona state university, USA, 2013

³⁷ Mutch Deborah, *The modern vampire and human identity*, De Monfort University, UK, 2013

³⁸ Yurguis Katia, "The Dark Gift: Vampires in the AIDS Era", Knight institute, College of Arts&Sciences, 2002

„vampira“ završio u srcu zapadne popularne i „horor“ kulture. Marija Todorova i Božidar Jezernik u svojim analizama daju uvid u političke i kulturne faktore koji su služili kao osnova konstruisanja fantastičnih slika prostora i stanovnika Balkana a što je svakako uticalo i na način na koji su vesti o „vampirima“ iz Kisiljeva ili Medvede primljene na zapadu. Kao primer analize kulturne istorije motiva možemo navesti knjigu Marka Kolinsa Jenkinsa u kojoj autor obrađuje proces zapadne adaptacije balkanskog vampira.³⁹ Kako Jenkins navodi, zapadna percepcija Balkana imala je presudnu ulogu na način na recepciju i kasniju adaptaciju „balkanskog vampira“. Radovi pomenutih autora ne bave se samo kulturnom biografijom „vampira“ već i odnosima različitih simboličkih prostora, poput „Zapada“, Evrope, „Orijenta“ ili Balkana koji su uticali na razvoj motiva.⁴⁰ Zahvaljujući navedenim analizama i razumevanju različite simboličke ili metaforičke upotrebe motiva shvatamo koji su socijalni i politički faktori oblikovali raznovrsne slike ovog bića, kao i informacije i opozicije učitane u njega. Kanon Šmit ukazuje na propagandnu upotrebu motiva u cilju dehumanizacije neprijatelja ili prikaza čitavih kultura ili društava kao eksploatatorskih koristeći se metaforom krvožednosti. Šmit daje primer propagande u Velikoj Britaniji u drugoj polovini 19.veka, kada su Velšani i Irci prikazivani kao vampiri. Autor pokazuje kako je jedan preneseni motiv dostigao toliku popularnost da je zahvaljujući svojim simboličkim elementima inkorporiran u unutar društvenu komunikaciju.⁴¹ Pronašao sam više primera propagandnih plakata i letaka iz tog perioda, preciznije druge polovine 19. veka, koji su kao vampire prikazivali političke ili klasne, ideološke neprijatelje, komuniste, socijaliste, kapitaliste itd. Za razumevanje metaforičko-političke upotrebe motiva u periodu rata svoj prilog dali su Autori poput Dejvida Velša, D.H. Lasvela, D. Lerner, H. Spira i drugih, koji su obradili upotrebu fantastičnih motiva kao oruđa ideološke i ratne propagande.⁴² Kako vidimo u Velšovoj knjizi, vampiri su pored književnosti korišćeni kao motivi koji su na metaforički način korišćeni da ukažu prvo na drugost dehumanizovanog neprijatelja, a potom i njegovu neljudsku krvožednost i eksploatatorsku prirodu. Iako je korišćenje „vampira“ kao elementa propagande specifičnost zapadne upotrebe, ovaj motiv su zapadnjaci koristili i za Srbe kako bi ukazali na

³⁹ Jenkins Collins Mark, Op.Cit

⁴⁰ Todorova Marija, *Imaginarni Balkan*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1999

⁴¹ Schmitt Cannon, „Mother Dracula: Orientalism, Degradation, and Anglo-Irish National Subjectivity at the fin de Siecle“, *Irishness and (post)modernism*, Associated Univ. Press, London 1994

⁴² Welch David, *Germany and Propaganda in World War I: Pacifism, Mobilization and Total War*, B. Tauris, 2014

našu zaostalost ili krvožeđ još u periodu prvog svetskog rata. Osamdeset godina kasnije, u vreme građanskih tarova u Jugoslaviji, zapadni mediji su ponovo koristili metaforu „vampira“ kao oruđa propagande o Srbima i krvavoj „balkanizaciji“ zemlje. Tomislav Longinović govori o pomenutoj upotrebi motiva u retorici zapadnih medija poslednjih decenija dvadesetog veka.⁴³ Od procvata književnih i televizijskih serijala na zapadu osamdesetih i devedesetih godina dvadesetog veka, primetno je da zapadni autori prate trendove i sprovode analize socijalne refleksije bilo da se radi o konceptima seksualnosti, telesnosti, rodnih aspekata, nasilja, moralnih panika, „drugosti“, i drugih aktuelnih tema koje predstavljaju oblik samoanalize i samokritike. Paralelno sa trendom po kom je vampir danas na zapadu predstavljen kao odraz ljudskih priroda i tendencija a ne socijalno izolovani demon. U tom smislu, savemeni zapadni istraživači često analiziraju slike „vampirskog“ društva u koje pisci ili scenaristi pretaču socijalne slike svakodnevnih društvenih odnosabilo da se radi o mikro(npr.američko društvo) ili makro(globalna soc-politička scena) perspektivi.

Iz priloženog se može videti da je tema vampirizma nejednako obrađena na zapadu i kod nas. Primetno je da su neki problemi i aspekti vrlo detaljno istraživani, ali i da je niz problema ostao neobrađen. Činjenica je da je npr. tema "šetanja" ili adaptacija motiva kao oruđa socijalne kritike više obrađena na zapadu, dok se u domaćoj nauci "vampir" i dalje posmatra kao korpus verovanja ili institucija specifična samo za tradicionalno društvo. U oba slučaja, zapadne i domaće nauke, zanemarena je analiza spoljnih i unutrašnjih faktora koji su se odrazili na način na koji ovaj motiv funkcioniše na prostoru sa kog je i prešao u Evropu.

Predmet i teorijski okvir istraživanja

Za početak teorije na osnovu koje planiram da ostvarim analizu bitno je definisati predmet analize kao i problem koji u radu pokušavam da rešim. Analiza koju ću sprovesti ima za cilj da preispita tezu po kojoj današnje slike i upotrebe motiva „vampira“ u Srbiji predstavljaju direktnu posledicu kako unutrašnjih socijalnih i političkih promena u našem društvu, tako i kulturnog socijalnog i političkog uticaja zapadne kulture. Analiza koju planiram da sprovedem u radu

⁴³ Longinović Tomislav, *Vampires like us: writing down „THE SERBS“*, Belgrade circle, Belgrade 2005

obrađuje "život vampira" kao motiva koji svoje korene ima u balkanskom folkloru i mitologiji a postao je globalno prepoznatljiv motiv. Ako pogledamo zapise Sebin Bering-Gulda nastale u drugoj polovini 19.veka jasno je da su mnogo pre 18.veka i „vampirske historije“ u gotovo svim krajevima Evrope pa i Balkana postojale priče i predanja vezana za povratnike sa "onoga sveta“, nemrtve, krvopije, i slične demone nalik "vampiru" ili "vukodlaku".⁴⁴ Savremeni autori poput Tomasa Braćinija koji se bave "vampirskom arheologijom" potvrđuju tvrdnju da ovakva verovanja možemo naći i kod starih Grka, Rimljana i drugih drevnih naroda, u raznim periodima, od antike do američkog folkloru 19.veka.⁴⁵ Ipak, objekat moje analize nisu svi demoni-krvopije ili seksualno aktivni nemrtvaci iz različitih kultura i epoha koji po određenim elementima nalikuju "vampiru", već upravo balkanski/srpski "vampir" kao specifičan motiv.⁴⁶ Pod terminom "vampir" podrazumevamo biće iz predanja balkanskih (slovenskih) naroda koji su ga još nazivali i "vukodlak", "lampir, "upir" itd. Za ovo biće se verovalo da se zbog nesmirenosti vraća iz groba, uznemirava svoje bližnje, napada ljude ili ih ubija, pije im krv, ili pak može oploditi svoju ili tuđe žene⁴⁷. Kao što je poznato, u prvoj četvrtini 18.veka ovaj motiv postaje poznat prvo u Austriji, a potom i u celoj Evropi i zapadu koji ga vremenom prihvata i menja mu oblik i upotrebu kroz marginalizaciju, eliminaciju ili adaptaciju elemenata. Objekat istraživanja u ovom radu je dakle „vampir“, svetski poznat motiv seksualno aktivnog nemrtvog demona krvopije koji vodi poreklo sa Balkana. Termin „motiv“ podrazumeva vizuelne i verbalne predstave „vampira“ koji zahvaljujući logičkim opozicijama koje objedinjuje predstavlja korisno simboličko sredstvo za razrešavanje problema u različitim društvenom kontekstima. Tako je „vampir“ korišćen kao metafora za balkansko divljaštvo, mistiku ili zapadni strah od kontrakolonijacije, a kasnije i kao oruđe zapadne autorefleksije.⁴⁸ Motiv je vremenom toliko raznovrsno korišćen da je od balkanske mešine pune krvi, ili pokojnika koji pravi buku na tavanu i uznemirava stanovnike svoga sela,

⁴⁴ Baring-Gould Sabin, Op.Cit

⁴⁵ Braccini Tommaso, *Prima di Dracula*, Il Mulino, Bologna, 2011

⁴⁶ U radu se ne bavimo bićima iz drugih kultura za koje se veruje da se vraćaju posle smrti, piju krv, napadaju žene itd, jer bi to bilo pretenciozno a da pritom logika recepcije i funkcionisanja motiva ne bi bila ista kao u slučaju "vampira".

⁴⁷ *Српски митолошки речник*, Кулишић Ш., Петровић П. Ж., Пантелић, Н., Нолит, Београд, 1970

⁴⁸ Kako Jenkins navodi termin "vampir" podrazumeva elemente poput neumrlosti ili ispijanja krvi, te povratka sa "onog" na "ovaj" svet gde napada svoje žrtve, ali je možda presudnu crtu njegovom karakteru dala upravo njegova "balkanska priroda". Politički i kulturni diskursi o "vampiru" jednako su doprineli ideji da se ovo biće kreće na margini između života i smrti, ljudskog i zverskog, stvarnog i nestvarnog, Evrope i Balkana, civilizacije i divljaštva, dobra i zla.

dobio nova fizička i socijalna obličja koja nije imao, od slike živog mrtvacu sa pacovskim zubima, metamorfa, slepog miša, pa do virusa iz svemira, zamljoposjednika eksploatatora, plemića ili tiranina, vođe nacije. Vremenom je dolazilo do preplitanja i preuzimanja elemenata između "tradicionalnog" i zapadnog motiva, tako da se u oba slučaja funkcija i upotreba menjala u zavisnosti od konteksta i društvenih potreba.

Faktori i procesi koji su definisali način na koji „vampir“ funkcioniše u Srbiji danas su: njegovo mesto u tradicionalnom kontekstu, proces modernizacije i urbanizacije našeg društva⁴⁹, uticaj zapadne kulture, kao i državna politika prema fantastičnim aspektima naše kulture. Pomenutu teoriju proveravam kroz analizu procesa koje ću detaljnije pojasniti u nastavku ovog dela rada.

Teorija koja me je zainteresovala za mesto vampira u životu jugoslovenske ili srpske seoske zajednice je svakako Bandićeva teorija o "aberantnom pokojniku". Do određene mere prihvatam Bandićevu teoriju o vampiru kao regulatoru društvenog morala i odnosa moći. Sa druge strane, manje akcentovani elementi poput seksualnosti, mesta i vremena pojavljivanja/obitavanja kao i okolnosti identifikovanja "vampira" mene posebno interesuju. Ovde govorim o različitim upotrebama motiva u pomenutim zajednicama a gde akcenat često nije na pokojniku *per se*, već je on samo oruđe kritike ili rešavanja tenzija među onima koji ostaju na ovom svetu. Ne osporavam inovativnost Bandićeve teorije "aberantnog pokojnika" ali motiv vampira posmatram ne kao zatvoreni model-instituciju koji ima svoje zakonitosti i granice funkcionisanja, već u sebi konstatno objedinjuje različite socijalne potrebe, želje, strahove i samorefleksije. Analiza dostupne i sakupljene građe govori u prilog raznovrsne upotrebe određenih elemenata ili grupa elemenata koji su činili "vampirizam" u "tradicionalnom" kontekstu a koji su *de facto* imali socijalni a time na neki način i politički uticaj unutar zajednice. Sa druge strane, rezultati terenskih istraživanja koja sam sprovodio u različitim delovima zemlje i regiona⁵⁰ dodatno su doprineli preispitivanju stare etnografske građe i modela koji su etnolozi i antropolozi sklapali metodom "klesanja" motiva po sistemu dominantnih elemenata. Ovaj deo rada je bitan jer nam pomaže da klasifikujemo modele folklornog vampira po elementima i funkciji.

⁴⁹ Modernizacija o kojoj govorim obuhvata period od početka 19.veka, ali u radu kao posebno značajan ističem period nakon Drugog svetskog rata jer je kulturna politika države nakon ovog perioda doprinela prvo razvoju obrazovnog, komunikacionog i informacionog sistema, a potom i utrla put sve većem zapadnom uticaju.

⁵⁰ Više o terenskim istraživanjima govorim u delu rada koji govori o metodologiji u radu.

Pored uticaja, modernizacije jugoslovenskog i srpskog društva bitan i faktor globalizacije. Naime, u poslednjih sto godina stanovništvo je masovno prešlo iz sela u gradove što je doprinelo fragmentizaciji i seljenju nematerijalne kulture, običaja i verovanja. Pored urbanizacije, uticaj na tradicionalno društvo imalo je i opismenjavanje stanovništva, mogućnost šire socijalne komunikacije i razmene informacija, te pojava medija i savremenih institucija. Luka Šešo je naglasio važnost pojave savremenih institucija koje su u izolovanim seoskim oblastima u Hrvatskoj zamenile narodne institucije. Tako je po ovom autoru npr. funkciju "vrimenjaka" preuzela vremenska prognoza, "macića" i "orka" lekari ili sveštenici, a "malika" lutrija i igre na sreću.⁵¹ Ovaj proces možemo primetiti i u Srbiji gde sam na terenu čuo da vile, ako i postoje, nastanjuju nedostupne delove planina jer je priroda danas zagađena, ili da vampira retko ima jer se svi ljudi danas vakcinišu još kao deca (a probadanje kože je preventiva povampirenju), ili da pak u selima više nema ljudi, a time ni vampira. Još jedna zanimljiv podatak koju Šešo navodi je da su bića poput "orka", "macića", "vjedogonje" gotovo nestala u hrvatskom folkloru danas, dok su vile, vampiri ili More i dalje prisutni i funkcionalni na određen način.⁵² Autor navodi mišljenje po kom je to zato što su određena bića imala samo usko ograničene i specifične funkcije poput npr. osiguravanja letine ili vaspitanja dece, dok su npr. vampiri i veštice rešavali čitav niz socijalnih problema.⁵³ Za ovaj rad najvažnija konstatacija autora jeste da je možda presudno bilo to što su vile, veštice i vampiri našli svoj put u domaću i zapadnu književnost, film i muziku što je akcentovalo njihovu važnost, a doprinelo aktuelnosti motiva kao i njegovim novim funkcijama.⁵⁴ Razume se, određeni motivi čiji se specifični elementi prilagođavaju drugim kulturama poput "Bafi ubice vampira" neće biti jednako funkcionalni na zapadu i u Srbiji⁵⁵, dok će u nekim slučajevima vesternizovana slika veštice možda zameniti tradicionalnu sliku motiva.⁵⁶

Kako bi razumeli način na koji se "vampir" opstaje u savremenom periodu vrlo je bitno razumeti da je ovaj multifunkcionalni motiv imao paralelnu evoluciju unutar našeg i zapadnog

⁵¹ Šešo Luka, *Živjeti sa nadnaravnim bićima*, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb 2016, Str.267 - 268

⁵² Šešo Luka, Op.Cit., Str.269

⁵³ Ibid

⁵⁴ Ibid

⁵⁵ Gavrilović Ljiljana, Op.Cit

⁵⁶ U svom članku Jelena Miljković - Matić govori o "prvom svetskom kongresu veštica u Velikom Gradištu" i tome kako je zapadna, romantična, goth slika veštice kao moćne i lepe žene zamenila tradicionalnu sliku veštice kao neugledne spodobе koja donosi zlo. Miljković-Matić Jelena, "Jedna moguća promena u identitetu Srbije", *Antropologija* 12, sv.1, Beograd 2012

društva. Kako navodi Mark Kolin Jenkins, motiv vampira razvija se na zapadu u odnosu na socijalne specifičnosti, ideje i potrebe zapadnog društva.⁵⁷ Primetno je da su neki elementi "tradicionalnog vampirizma" poput uznemiravanja srodnika na zapadu zanemareni, dok je društveno sankcionisana seksualnost srpskog vampira poprimila apstraktniju formu koja odražava devijantno seksualno ponašanje ili tabue na zapadu. Takođe, element ispijanja krvi i zaraze koji nije toliko bitan unutar seoskih zajednica u Srbiji neobično je bitan motiv upotrebe motiva vampira na zapadu, gde se upravo motiv krvožednosti koristi na nivou individue kao kritika međuljudskih odnosa, ali i na polju socijalne ili političke kritike kao metafora za eksploataciju. Ovo je svakako bila posledica samorefleksije prvo restriktivnog viktorijanskog a kasnije zapadnog društva. U periodu kada je na zapadu razvijana književnost koja se bavi motivom vampira, na Balkanu su se crkva i vlast borili da ovaj i slične motive okarakterišu kao štetne elemente narodnog praznoverja. Ova tendencija nastavlja se i kasnije, u vreme komunizma. Upravo se u tom duhu i razvija književnost u Srbiji i drugim slovenskim zemljama. Od početka dvadesetog veka primetan je uticaj racionalizma kao i preplitanja zapadne i domaće književnosti, uvođenja netradicionalnih elemenata kao i upotreba motiva. Ipak, radi dobijanja celovite slike razvoja motiva, za ovaj rad je od velikog značaja razumevanje odnosa "tradicionalnog" i vesternizovanog "vampira" od ranog 19 veka do danas. Analiza razmene elemenata kao i komparacija motiva daće nam bolji uvid u to koliko i kako se seoski tradicionalni motiv menjao do oblika koji je vremenom poprimio u domaćoj popularnoj kulturi, vampiristici ili filmu ali i unutar seoskih zajednica pa i srpskoj kulturi danas. Za ovaj deo analize ključan termin je „repcija“. Naime, kroz u prethodnom pasusu pomenutu modernizaciju stvoreni su uslovi da mnogo veći broj stanovnika naše zemlje prođe kroz obrazovni sistem, opismeni se, te postane konzument domaće i strane popularne kulture. Zahvaljujući promenama u sistemu obrazovanja i informisanja kao i uticaja zapada "vampir" prestaje da bude isključivo element verovanja unutar seoskih zajednica i postaje element popularne i masovne kulture u Srbiji. Pored analize domaćeg filma i književnih dela na temu „vampira“, ali i kroz intervju sa ispitanicima iz sela i gradova proveravam uticaj i repciju savremene zapadne slike vampira te novih tehnologija na način na koji ljudi danas razmišljaju i koriste ovaj motiv.

⁵⁷ Jenkins, Mark Kolins, Op.cit.

Pored spomenutih aspekata analize, dotaknućemo se i stava naše i država u regionu prema modernim upotrebama "vampira" kao dela nacionalnog identiteta čija upotreba može imati ekonomske ali i identitetske - političke implikacije. Ovde ćemo sagledati i odnos države prema "vampiru", motivu čije je korišćenje u narodu kritikovano kako od strane crkvene tako i državne vlasti a kasnije i komunističkog sistema. Zanimljivo će biti sagledati odnos naše savremene države prema ovom motivu čije brendiranje i upotreba zahvaljujući globalnim trendovima može imati ozbiljne ekonomske i političke implikacije. Politika države prema narodnoj kulturi i verovanjima, uključujući i fantastična bića poput "vampira" nije specifičnost savremenog doba, već vrlo direktno prožima svaki od četiri navedena procesa koji su oblikovali sliku i funkcije vampira u Srbiji.

Kako je naznačeno, analiza razvoja motiva podrazumeva razmevanje funkcionisanja „vampira“ u tradicionalnom kontekstu (patrijalhalna seoska zajednica 19.veka), te promene koje su izazvale modernitacija/urbanizacija u našoj državi(19. i 20.vek) a potom i uticaj zapadne kulture, tj.vesternizovanog na balkanski motiv. Poslednje polje analize jeste proces redefinisanja odnosa države prema "vampiru" kao elementu NKN i potencijalno komercijalnom brendu na Balkanu i u Srbiji. Kada sagledamo promene motiva u ovim periodima razumećemo koji su to elementi nestajali, menjali se ili bili pridodavani čineći motiv funkcionalnim u savremenom srpskom društvu. Ovakav pristup pomoćiće nam da shvatimo način na koji se motiv vampira menjao paralelno sa promenama socijalnih i političkih epoha u Jugoslaviji i Srbiji i kroz uticaj zapadne i globalne kulture. Kroz ovaj rad pokušaćemo da razumemo savremene upotrebe "vampirizma" u našoj kulturi danas, kako na nivou sela i grada tako i na nivou države i regiona.

Polazne hipoteze

1. Polazna hipoteza je da je moguće razumeti funkcionisanje motiva vampira u današnjoj Srbiji samo ako se uzme u obzir prilagođavanje logike u odnosu na književnu, filmsku, propagandnu ili druge netradicionalne (zapadne) upotrebe, a koje predstavljaju skup slika o „vampiru“ koje funkcionišu u Srbiji danas.

2. Vrlo bitan uticaj na motiv vampira imale su socijalne promene unutar jugoslovenskog i srpskog društva, posebno u periodu modernizacije⁵⁸. Zahvaljujući opismenjavanju stanovništva, konstruisanju mreže KUD-ova, širenja radio i televizijske mreže, pojavi bioskopa i biblioteka, modernizacije sela, te širenja gradova, mnogi elementi tradicionalne kulture su prilagođeni savremenim društvenim kontekstima ili usled promene socijalnih potreba - nestajali. Posledica ovog procesa je takođe bilo i stvaranje klime u kojoj je naše društvo postalo otvoreno za "uvoz" savremenih, zapadnih formi motiva, (poput motiva vesternizovanog vampira), dok je sve manja bila potreba za "tradicionalnim" formama, odnosno, njihovim socijalnim upotrebama.
3. Proces koji su definisali način na koji „vampir“ danas funkcioniše u Srbiji su: njegovo prilagođavanje potrebama tradicionalnih zajednica, modernizacija našeg društva, uticaj zapadne na našu kulturu, kao i odnos zvanične politike države i crkve prema ovom motivu nekada i danas.
4. Način na koji je prikazivan karakter „vampira“ na zapadu ali i kod nas, često je imao veze sa idejama o društvenim odnosima moći. Pored zapadnog društva, i u tradicionalnom seoskom društvu „vampir“ je mogao imati kako socijalnu (moralnu, kritičku) tako i unutarpolitičku pozadinu (kult ličnosti/pretku, porodični "pedigre", odnosi moći). U tom smislu, možemo reći da politička upotreba vampira nije inovacija zapada, ali razrađena propagandno-politička i motaforičko-kritička upotreba na nivou masovne kulture svakako jeste karakteristika i novina koju je uvelo zapadno a preuzelo naše društvo.
5. Seksualnost "vampira" u jugoslovenskim tradicionalnim seoskim zajednicama odražavala je patrijalhalni poredak, a ovaj demon dominantno bio muškarac čije su žrtve bile žene i deca kao slabiji. Sa uticajem zapada pojavljuje se i motiv "vampirice" koji predstavlja sliku različite autorefleksije odnosa u našem tradicionalnom i savremenom društvu.
6. U poslednjih četvrt veka došlo je do "amerikanizacije" motiva koji za razliku od srpskog ili globalnog parnjaka ima funkcionalnu vrednost specifičnu za američki kontekst ali ne

⁵⁸ Pod modernizacijom našeg društva mislim na proces koji je započeo još početkom 19. veka. Ipak, akcentujem period nakon Drugog svetskog rata upravo zbog paralelnih procesa radikalne modernizacije i urbanizacije, ali i bržeg i masovnijeg prodora zapadne kulture.

nužno i za ostatak sveta.⁵⁹ Zato su u Srbiji popularniji i funkcionalniji modeli motiva koje je oblikovala zapadna kultura ali koji nisu potpuno amerikanizovani.

7. „Vampir“ danas praktično deluje kao motiv koji je razumljiv na globalnom nivou ali se javlja i u specifičnim oblicima poput „američkog“, ili „balkanskog“. Možemo govoriti o „hegemoniji motiva“ gde globalno dominantni elementi motiva direktno ili indirektno utiču na druge, „tadicionalne“ oblike ovog motiva, potiskuju ih ili menjaju. U našoj popularnoj kulturi dominantan je uticaj zapadnog motiva, dok je na selu i dalje prisutna "tradicionalna" slika "vampira" koja je često u manjoj ili većoj meri kontaminirana elementima popularne kulture. Drugim rečima, u Srbiji danas funkcionišu fragmenti starih verovanja u "vampire", slike "vampira" domaće popularne kulture i one koje su proizvod zapadnog i globalnog kulturnog tržišta.
8. U Srbiji danas postoji i funkcioniše nekoliko slika "vampira": "aberantni pokojnik", "lokalni vampir", vampir popularne kulture (književnost i film), i "istorijski vampir". Svaka od ovih kategorija predstavlja motiv sa različitim funkcijama i potencijalima.⁶⁰
9. U političkoj upotrebi motiva vampira u Srbiji, naručito u propagandnim narativima ili ritualima prisutna je upotreba tradicionalnih i zapadnih slika „vampirizma“. U zavisnosti da li se govori o „političkom povampirenju“, ekslopataciji i parazitizmu, „balu vampira ili motivu zaraze, kao kritike pojedinca ili ideologije, koriste se motivi specifično razvijeni ili naglašeni na zapadu, ili pak oni motivi koji su uvek bili suštinski za vampira u

⁵⁹ „Amerikanizacija“ vampira označava proces koji podrazumeva refleksiju američkog društva na motiv vampira ali i kulturno politički kontekst u kom on nastaje i funkcioniše. Razlika između globalnog/zapadnog i „amerikanizovanog“ motiva je taj što su u globalnom npr. učitane aktuelne globalne tenzije poput straha od nuklearne devastacije ili dehumanizacije, dok je u slučaju „amerikanizovanog“ motiva akcenat na motivu koji odražava vrednosti i način života specifične za američko društvo. Primera radi „Bafi – ubica vampira“ predstavlja primer amerikanizovanog motiva. Ova heroína koja poseduje natprirodno poreklo i moći uz pomoć svojih prijatelja uništava rasu zlih vampira. U suštini narativa ovog serijala smeštene su ne samo američke vrednosti već i specifičnost američkog života, porodičnih odnosa, socijalizacije, adolescencije, itd.

⁶⁰ Kada govorim o „aberantnom pokojniku“ podrazumevam narative o „povampirenju“ ali i razrešennju problema. „Lokalni vampir“ je aberantni pokojnik čiji je kult zaživeo u zajednici i koji nastavlja da reguliše odnose u zajednici decenijama ili vekovima kasnije. Književni vampir je takođe vrsta fantastičnog „lokalnog vampira“ ali čija popularnost proizilazi iz njegove književne ili filmske upotrebe(npr.Sava Savanović). Popularni „lokalni vampir“ poput Save Savanovića ima tendenciju da funkcioniše na nivou širem od lokalne zajednice te da zbog svoje popularnosti bude prepoznatljiv na nacionalnom nivou. „Istorijski vampir“ označava osobe poput npr. Petra Blagojevića ili Arnauta Pavla za koje se u 18.veku verovalo da su vampiri. „Istorijski“ vampir je takođe vrsta „lokalnog“ vampira.

našem tradicionalnom društvu. Na ovaj način koristi se narodni i tradicionalni motiv ali i globalno razumljiva prezentacija ili upotreba određenih motiva.

10. Definisanje „vampira“ kao elementa nematerijalne kulturne baštine i njegova ekonomska upotreba sa sobom nosi i političko – identitetske implikacije. I pored mogućnosti negativnih implikacija, više zemalja u regionu danas pokušava da prisvoji ovaj motiv po nekom osnovu i iskoristi ga kao element nacionalnog identiteta ali i turističke ponude. Specifično za ovaj fenomen je to što se razne seoske zajednice koriste zapadnom slikom kontaminiranim motivom vampira, ne pokušavaju da iskoriste lokalni motiv, ali da ga brendiraju kao lokalni iako mu je sadržaj izmenjen.

Metodološki postupak i terensko istraživanje

Zbog obima teme i kompleksnosti problema, moja analiza obuhvata nekoliko međusobno povezanih oblasti istraživanja. Pre same analize, u radu dajem širi teoretsko-metodološki okvir koji obuhvata dosadašnja istraživanja drugih, stranih i domaćih autora, a potom pojašnjava i specifičnost mog pristupa i metodologije. Pored teorijskog i metodološkog dela rada ukazaću na fenomen "seljenja" ili kros-socijalne metamorfoze motiva, nakon čega ću izdvojiti nekoliko specifičnih modela "vampira" u svetu i kod nas. Kada izdvojimo modele moćemo da ih uporedimo po istorijskim, socijalnim i političkim epohama a potom uporedimo odnose funkcionalnih elemenata. Elementi, odnosno mikro motivi koji čine centralni motiv vampira presudni su za razumevanje uzroka preuzimanja i seljenja motiva, kao i za razumevanje suštine ovog motiva koja ga čini "besmrtnim" ili gotovo univerzalno prilagodljivim.

Početak analize podrazumeva razumevanje načina funkcionisanja motiva u okviru seoskih zajednica. To dakle podrazumeva analizu "vampira" kao funkcionalnog motiva unutar tradicionalnog seoskog patrijalhalnog društva kao i popis različitih modela u kojim se on pojavljuje. Klasifikacija modela kao i razumevanje njihovog mesta u socijalnom poretku seoske zajednice pomoćiće nam da razumemo višeslojnost i multifunkcionalnost motiva. Ovakva percepcija je presudna za analizu jer govori u prilog teze o nepostojanju jednog modela -

institucije već više korpusa elemenata koji u određenim okolnostima funkcionišu kao odgovor na različite socijalne potrebe. Ovaj deo rada podrazumeva analizu etnografske građe koja se odnosi na period od sredine 19. do sredine 20.veka. Na ovaj period smo se fokusirali jer za praćenje upotrebe motiva u srednjem veku nemamo dovoljno materijala, a period od sredine 20 veka karakterišu promene socijalnog poretka i uticaj zapadne kulture, što je tema drugih delova rada.

Kako bi smo razumeo paralelni razvoj motiva na zapadu od 19. veka, analiziram način na koji je "vampir" vremenom od slike zapadnog straha od varvarskog i mističnog "Balkana" postao slika autorefleksije zapadnog društva. Ovaj deo rada akcentuje uticaj političke, ideološke ili kulturne distance prema margini Evrope ali i kasniju političku upotrebu motiva specifično korišćenu na zapadu. Kako bi smo ispratio razvoj motiva u (popularnoj) kulturi zapada analiziram upotrebu i promene elemenata "vampirizma" prvo u zapadnoj književnosti a potom i filmu. Upotreba "vampira" kao elementa zapadne književnosti i filma po mom, ali i mišljenju drugih autora⁶¹ predstavlja presudan faktor koji je doprineo adaptaciji motiva na zapadu, ali i njegovoj globalnoj slavi i uticaju. Kroz narativnu analizu sagledavamo različite zapadne upotrebe elemenata "vampirizma" kroz vreme, a potom i uticaj zapadne na domaću književnost i kinematografiju obrađuje temu vampirizma. Na sličan način analiziramo upotrebu "vampira" kao kritičkog oruđa u političkoj propagandi zapada od 19.veka do sad, i uticaj ovakve upotrebe na motiv u Jugoslaviji i Srbiji. Analiziram i način na koji je motiv kroz promene soc. konteksta korišćen u kritici uperenoj ka našem i globalnom društvu, u jugoslaviji i Srbiji. U tom smislu, analiziramo ratnu i mirnodopsku propagandu, političke narative i rituale kojim se u našoj zemlji govorilo o „političkom povampirenju“ lika i dela pojedinca, parazitizmu, eksploataciji i zarazi, i drugim oblicima kritike određenih ideologija, koristeći se tradicionalnim ili zapadnim motivima. Cilj ovog dela rada jeste analiza instrumentalizacije "vampira" kao kritičkog oruđa koje zahvaljujući zapadnoj upotrebi potpuno menja svoju socijalnu, klasnu ili karakternu suštinu, u zavisnosti od konteksta i objekta kritike. Ovo poglavlje rada takođe je vrlo bitno jer pokazuje koliki je zapravo uticaj zapadne na domaću kulturu bilo da se radi o gradskim ili seoskim zajednicama. Pored narativnih analiza, za ovaj rad je od presudne važnosti i istraživanje koje uključuje rad sa velikim brojem ispitanika a sa ciljem da se ustanovi koji su elementi dominantni

⁶¹ Za više informacija o upotrebi motiva vampira u zapadnoj književnosti i kinematografiji konsultovati: McNally, Raymond T.; Florescu, Radu. *Dracula: A biography of Vlad the Impaler*, Houghton Mifflin Harcourt. 1994

u slici "vampira" na selu i u gradu. Cilj analize odgovora ispitanika jeste da se upoređi znanje o folklornom i popularnom "vampiru" te razume koji elementi zapadnog motiva danas figuriraju u kojim kontekstima a u kojim je i dalje prisutan motiv tradicionalnog vampira nalik onom od pre sto godina.

Kako bi razumeli razloge menjanja motiva unutar tradicionalnih seoskih zajednica, bitno je da se dotaknemo teme unutrašnjih socijalnih i kulturnih promena unutar Srbije i Jugoslavije. Kao što je bitno razumeti uticaj zapadnog na naše društvo, tako je bitno i razumeti uticaj modernizacije⁶² na tradicijsku kulturu, običaje, verovanja i prakse. Ovaj deo analize će nam reći nešto o tome koliko su faktori poput edukacije i urbanizacije društva ili razvoj informacionog ili sistema telekomunikacija uticali na popularizaciju ili modernizaciju tradicionalnih motiva poput "vampira".⁶³ Period racionalizacije i modernizacije imao je veliki uticaj na sliku "vampira" u urbanim sredinama ali i na selu koje vremenom postaje sve manje izolovano i nezavisno u odnosu na masovnu, urbanu kulturu ili globalizam. Kroz pregled istraživanja koja se bave modernizacijom našeg društva u poslednjih sto godina sagledavamo promene u životu šireg društva pa i sela. Naime, proces opismenjavanja, tehnološke modernizacije agrarne kulture, povezivanje sela i grada, dostupnost informacionog i kulturnog sistema kao i faktor migracija svakako su uticale na način na koji su određena tradicionalna verovanja i prakse zamirale ili se prilagođavale novom vremenu. Deo analize uticaja modernizacije i vesternizacije dela naše kulture svakako je presudan za razumevanje oblika u kom "vampir" opstaje u Srpskoj popularnoj i tradicionalnoj kulturi danas.

⁶² Kako one koja je započeta u 19., tako i one koja je sprovedena u eri socijalizma

⁶³ Kako bih razumeo promene u socijalnoj komunikaciji, povezivanju, informisanju, edukaciji i uticaju migracija u periodu modernizacije, sa naglaskom na eru socijalizma koristim se brojnim sociološkim i statističkim istraživanjima. Primera radi koristim se sledećim publikacijama nastalim kao rezultat različitih istraživanja u ovom periodu: Mojsin Danica, *kulturni život radničke omladine*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1969, *Razvoj kulture u Srbiji 1971-80*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1971, Ivanišević, Milivoje, *Kulturne aktivnosti u nedovoljno razvijenim područjima SR Srbije*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1972, Nemanjić Miloš, *Publika javnih biblioteka Beograda*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1973, Ružica Rosandić, *Deca i masovna kultura*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1973, *Kulturni život sela na teritoriji uže Srbije*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1975, Ikononova, V., *Izdavačka delatnost za selo*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1980, Nemanjić Miloš, *Knjiga i čitanje u Jugoslaviji*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1982, Rosadnić. Ružica, *Predstava o svetu, društvu i čoveku*, u književnim listovima za decu:1944-1975, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1989, *Nacionalno i Jugoslovensko u našoj savremenoj kulturi*, Uredila Đukić, Vesna, Centar za marksizam univerziteta u Beogradu, Beograd 1990, itd

Poslednja celina istraživanja podrazumeva analizu aktuelnih tendencija u svetu i regionu danas, a to je brendiranje motiva, odnosno definisanje "vampira" kao elementa nematerijalne kulturne baštine. Na početku ću uporediti nekoliko primera komercijalne upotrebe motiva vampira van naše zemlje. U ovom delu rada upoređujem uspešnost muzeološke, turističke i koncepte izložbi u našoj zemlji, regionu i svetu. Razlikujem inicijative za organizovanje "vampirskih tura" ili muzejskih vampirskih kolekcija ili izložbi, u zemljama čije kulture ne poznaju verovanja u vampire, i onim gde je "vampir" deo folklora. Takođe planiram da napravim klasifikaciju različite strateške upotrebe tradicionalnog, folklornog, i popularnog, književnog, filmskog ili televizijskog "vampira" kao elementa komercijalne, muzejske ili turističke ponude. Na osnovu manje ili više uspešnih primera komercijalizacije "vampira" na grupnom ili nacionalnom nivou, sagledavamo i posledice korišćenja ovog motiva. Postoji pretpostavka da nisu svi koncepti prezentacije vampirizma jednako uspešni u svim sredinama a potom i da prezentacija ovog motiva kao elementa nacionalnog identiteta ili kulture sa sobom povlači socijalne i političke implikacije. U tom smislu, uporedio sam izložbe o vampirima u Srbiji ali i obišao lokacije koje kroz prezentaciju lokalnog i poznatog folklornog, ili pak, popularnog, filmskog ili književnog "vampira" mogu ostvariti komercijalni potencijal motiva. Na osnovu intervjua sa nosiocima nematerijalnog kulturnog nasleđa, kao i ljudima koji su visoko pozicionirani na nivou lokalne samouprave, dolazim do informacija koje nam govore o spremnosti da se ovakvi projekti realizuju. Pored toga na osnovu rezultata sa terenskih istraživanja, kroz proveravanje ili prikupljanje etnografske građe o vampirima u selima Srbije danas, takođe dobijamo informacije o tome da li je ovaj motiv i dalje dovoljno prisutan da bi bio brendiran kao element NKN. Analizom pomenutih informacija dolazimo do ideje zbog čega određene zajednice ne žele da koriste kulturnu i identitetsku povezanost sa "vampirom", a na koji način i zašto to pokušavaju neke druge zajednice u Srbiji danas. Nakon saznanja o tome da li postoje teorijske šanse da Srbija brendira „vampira“ uporedio bih njegov ekonomski, muzeološki ili turistički potencijal sa socijalno-političkim implikacijama koje bi identifikacija nacije ili kulture imala na duže staze na globalnoj političkoj sceni.

Pored korišćenja literature i objavljujane etnografske građe, potrebno je obaviti i terenska istraživanja kako bi došli do potrebnih informacija. Terenska istraživanja koristimo kako bi proverili: 1. postojanje znanja o folklornim/istorijskim/književnim „vampirima“ u različitim

seoskim zajednicama u Srbiji danas, 2. mesta "vampira" u životu ili identitetu seoske zajednice danas, 3. postojanje neuobičajenih i novih upotreba slika "vampira" u selima Srbije danas, 4. razloge pokušaja brendiranja ili odbijanja korišćenja motiva na nivou lokalnih zajednica, 5. znanje seoskog i gradskog stanovništva o folklornom vampiru i njegovom zapadnom parnjaku te dominaciji elemenata jednog ili drugog.

Metod terenskog istraživanja kombinovaće različite istraživačke tehnike: fokus-grupni intervju, pojedinačne intervjuje i opservaciju na terenu, u selima i njihovoj okolini. U nekim slučajevima npr. u anketama u školama ili sličnim prostorima gde je veći broj ljudi istog uzrasta, a gde mi je potreban veći uzorak koristiću se pisanim upitnikom koje će ispitanici popunjavati. U slučaju da se pisani upitnik ne pokaže kao adekvatan način istraživanja, planiram kreiranje elektronskog upitnika koji bih do što većeg broja ispitanika prenosio putem interneta. Na terenu u većini slučajeva primenjujem intervju sa pojedincem ili parom, često supružnicima, dok bih grupno ispitivanje/razgovor obavio samo u nekoliko prilika i to kako bih ohrabrio ljude da govore o tabu temi. Drugi razlog zbog kog biram da intervjuišem parove ili manje grupe jeste što se u tim slučajevima ljudi međusobno potsećaju, ohrabruju ili kritikuju. Posmatranje na terenu se svodi na shvatanje odnosa prostora u kojim su smeštene priče o vampirima u odnosu na mesto zajednice. Ovde spadaju i posebana opasna mesta poput pećina, raskrsnica, šuma ili grobalja. Terenska istraživanja na temu postojanja predanja/verovanja u vampire/vukodlake ali i postojanja „lokalnih vampira“⁶⁴ sprovedena su u selima Knjaževačke opštine, istočne Srbije (2007.god, i 2013.god., a u planu je i istraživanje na leto 2016.godine), selima i zaseocima Zaroškog kraja, opština Bajina Bašta i Valjevo, zapadna Srbija (2014.god), okolini sela Kisiljevo, Brančevski okrug, opština Veliko Gradište (2015, god.), okolini sela Medveđa u Levačkom okrugu i sela Medveđa u Resavskom okrugu, selu Grebenac, opština Bela Crkva, južnobanatski okrug, selu Radojevo/Peterda, opština Nova Crnja, srednjebanatski okrug (2015.god.). U planu je obilazak terena u Kringi (Istra, Hrvatska), Transilvaniji (Rumunija), po selima Crne gore, selima Stare planine itd.

⁶⁴ Kao što sam već naveo, "lokalni vampir" je osoba za koju se veruje da se nekada povampirila, a koja iz određenih razloga ima kult unutar lokalne zajednice. "Lokalni vampir" može biti popularan na nivou lokalne zajednice bilo da se radi o specifičnoj ličnosti, istorijski bitnoj ličnosti, ili književnom/filmskom liku koji je povezan sa krajem u kom uživa popularnost.

Osnovni ciljevi terenskih istraživanja su:

1. Provera i potvrda postojanja znanja, predanja i priča o vampirima u oblastima na čijoj je teritoriji već sakupljana građa, decenijama ranije. Usled realnosti nestajanja seoskog stanovništva, nosilaca nematerijalnog kulturnog nasleđa i sela uopšte, istraživanje verovanja u vampire u dalekim i izolovanim zajednicama u Srbiji danas pretstavlja važan zadatak. Sakupljene informacije će nam reći nešto više o postojanju, obliku ili fragmentarnosti priča i verovanja.
2. U oblastima u kojima nailazimo na prisustvo nekadašnjih ili aktuelnih predanja o vampirima, pokušavam sam da potvrdim elemente vampirizma koje su stari etnografi nalazili na terenima. Takođe beležim i retke, neuobičajene ili do sada nezabeležene elemente vampirizma odnosno priča koji za moje istraživanje mogu biti od značaja.
3. Kroz razgovor tj. intervju istraživao bih različite distance koje su ispitanici imali u odnosu na narative. Ovo bi značilo da sam beležio narative kojih su se ljudi prisećali kao priča iz detinjstva, kao događaja koji su se dogodili u okolini sela nekome koga poznaju, ili onih koji su imali lična iskustva sa vampirima/vukodlacima ili sličnim demonima.
4. Pokušao bih da pronađem individue za koje se priča da su „obelodanili“, povampirili se po danu, za života, ili su potomci „vampira“.
5. Kako bih razumeo mesto vampira u prostoru, terene bih uglavnom obilazio pešice kako bih shvatio odnos prostora u kom se nalazi selo i njegove okoline. Delovanje vampira se uglavnom vezuje za simboličku marginu ljudskog sveta. Ovi demoni navodno nastanjuju simboličke margine između prirode i kulture ili sveta živih i mrtvih poput: vodenica, rečica, pećina ili grobalja.
6. Terenska istraživanja u selima koja imaju veze sa istorijski važnim "vampirima" poput Petra Blagojevića i Arnauta Pavla, ili pak „vampira Miloša“ sprovodim kako bih shvatio savremeni diskurs zajednice o ovim likovima. U slučaju Save Savanovića⁶⁵ i zaroško – valjevskog sukoba oko brendiranja motiva, osnovni cilj terenskog istraživanja je bio da otkrijem motive i okolnosti upotrebe Save kao simbola kraja. Sagledavam turističko-

⁶⁵ Vampir „Sava“ je specifičan jer on za većinu ljudi sa kojima sam razgovarao predstavlja poznati motiv zahvljujući Kadrijevićevoj filmskoj adaptaciji mita ("Leptirica", 1973), za druge ljude ovaj vampir predstavlja Glišičevog književnog antiheroja, a za zarošane on predstavlja sliku tradicije i istorije kraja koja je starija od važne ali mlađe književne i filmske verzije.

ekonomski potencijal koji Sava ima za Zarožane i za Valjevčane, i obišao (gotovo) sva mesta koja su dovedena u vezu sa njim. Kroz razgovor sa lokalnim stanovništvom seoskih zajednica, kao i kroz kontekstualizaciju dolazimo do informacija o tome zašto određeni delovi Srbije odbacuju vezu sa "vampirom" dok drugi pokušavaju da je kapitalizuju, čak i onda kada ne postoji veza sa folklornim, "istorijskim" ili popuranim motivom.

7. Jedan od zadataka na svim pomenutim terenima bio je pokušaj da se nasluti uticaj zapadnog vampira popularne kulture, književnosti i filma, te takve upotrebe na narative o vampirima koji danas postoje u izolovanim zajednicama u Srbiji. U ovim slučajevima akcentovao sam elemente vampirizma ili priče koje su direktan proizvod zapadne ili domaće popularne kulture bilo da se radi o vampiristici ili kinematografiji.
8. Kada budem istraživao znanje i ideje gradskog stanovništva o odnosu folklorne i zapadne slike "vampira", korišću se internet anketom koju planiram da sprovedem u: Beogradu, Nišu, Novom Sadu, Vranju, Zagrebu, Zadru, Ljubljani, Koprnu, i drugim gradovima sa prostora bivše Jugoslavije i Balkana.

Cilj rada

Zadatak rada jeste da popuni prazninu u istraživanju domaćih i stranih naučnika koji su se bavili tradicionalnom ili zapadnom slikom "vampira" ne analizirajući savremeni odnos između dva različita koncepta, kao ni uticaj spoljnjih i unutrašnjih faktora koji su zaslužni za sliku "vampira" u Srbiji i regionu danas. Osnovni cilj rada je provera hipoteze po kojoj je moguće razumeti funkcionisanje motiva vampira u Srbiji samo ako se uzme u obzir prilagođavanje njegove logike u odnosu na književnu, filmsku, propagandnu ili druge netradicionalne (zapadne) upotrebe, a koje predstavljaju skup slika o „vampiru“ koje funkcionišu u svetu i Srbiji danas. Za prethodnu tvrdnju važno je proveriti i tezu po kojoj je period modernizacije i urbanizacije našeg društva odigrao bitnu ulogu u procesu adaptacije zapadnih slika "vampirizma". Širi zadatak analize je i preispitavanje ideja i teorija o uticaju političke i socijalne klime u odnosu tradicionalne i popularne kulture, lokalnog i globalnog, ili „nas“ i „drugih“. Analiza u radu doprineće razumevanju prvo uticaja politike na menjanje slika i funkcija motiva kod nas, a zatim i njegov „politički život“ tj. specifične upotrebe u političkim narativima i ritualima nekada i danas.

Kroz pomenute analize doći ćemo do razumevanja posledica „seljenja“ motiva i, u skladu s time, poprimanje novih značenja u logici funkcionisanja u izvornom kontekstu. Naravno, kako bi smo razumeli posledice seljenja motiva, bitno je razumeti i uzroke seljenja. Kroz analizu preplitanja i rekonstruisanja tradicionalnog i vesternizovanog motiva, dolazimo i do poredene klasifikacije modela vampirizma čije elemente i funkcije možemo upoređivati i tako doći do zaključka koji su to mikro motivi zaslužni za "besmrtnost" i prilagodljivost ovog motiva. Na taj način ćemo razumeti ne samo kako o i zašto je "vampir" postao funkcionalan deo zapadne kulture, već i kako on u svojim novim formama pronalazi načine da funkcioniše u Srbiji kako u urbanim sredinama i popularnoj kulturi, tako i unutar seoskih zajednica iz kojih je njegov drevni parnjak potekao.⁶⁶ Okosnica mog rada jeste analiza seljenja i vraćanja motiva kao skupa specifičnih funkcionalnih elemenata, ali i razumevanje socijalnih i političkih procesa koji su doveli do prepitanja različitih verzija srodnog motiva.

Doprinos istraživanja i očekivani rezultati

Kao i svaki drugi naučni rad, i ovaj će nastojati da da doprinos u građi i teoriji, a potom i da kroz analizu da odgovore na ranije postavljena pitanja ili čak otvori neka nova. Kako smo već pomenuli, na zapadu je „vampir“ decenijama objekat analize raznih naučnih disciplina. Od medicinskih i teoloških rasprava o prirodi „vampira“, preko analiza „istorijskih vampira“, simboličke analize motiva vampira Balkana i zapada, preko folklorističkih, psihoanalitičkih, ili narativnih analiza motiva u filmu i književnosti, „vampir“ je zaista motiv koji je zapadna nauka sagledala iz brojnih uglova. Ipak, malo je zapadnih autora koji su se bavili odnosom „tradicionalnog“ i vesternizovanog „vampira“ te pokušali da razumeju razmenu elemenata ovih

⁶⁶ U tom smislu, shvatićemo zbog čega su inicijalno tradicionalni elementi motiva, inače manje prisutni u verovanjima tradicionalnih zajednica, kroz vesternizovani motiv vraćeni u našu (popularnu) kulturu i postaju definišući motivi "vampirizma" i kod nas. Takođe shvatićemo i zašto vampirska vambračna seksualnost ili koncept "vampirovića" nisu više funkcionalni ali ideja kloniranja, zaraze, devijantnog seksualnog kontakta ili fatalne žene(vampirice)jeste. U svetlu masovne kulture i (samo)kritičke primene motiva vampira i u Srbiji danas, ne treba da čudi što "vampiri" više ne nastanjuju atare sela, već centre gradova, više nisu odrpani seljani, već "krvopije" iz redova više klase, i nisu više individualci već deo združenih grupa koje na ovaj ili onaj način crpe "životnu" energiju našoj naciji koristeći ne zube već kompleksna oruđa poput ideologije ili mentaliteta(primer: filmovi "Pun mesec nad Beogradom", 1993/"Glad", 2002). Razume se, određeni elementi poput neumrlosti, kretanja pod okriljem noći ili nehumane prirode motiva i zarazne eksploatacije i dalje ostaju dominantni, što je svakako zanimljivo ispratiti kroz savremenu, netradicionalnu upotrebu u urbanim i izolovanim zajednicama našeg društva.

motiva i posledicu ovih razmena po oblik i upotrebu motiva u njegovom nativnom kontekstu danas. Sa druge strane, utvrdili smo da domaća nauka i dalje posmatra motiv ugl. samo u tradicionalnom kontekstu i to kao pasivnu instituciju zanemarujući pritom uticaj zapadnog modela kao i uticaj promena unutar našeg društva. Domaći autori posmatraju „vampira“ kao (uglavnom pasivan) religijski element tradicionalne kulture, a zanemaruju važnost recepcije vesternizovanog motiva u Srbiji ili na Balkanu. Posledica ovakvog pristupa je to što se u domaćoj nauci vesternizovana slika „vampira“ posmatra kao drastično drugačiji motiv ili opozicija u odnosu na „tradicionalni“ oblik koje je definisan u odnosu na staru etnografsku građu. Upravo

Kada se radi o analizi svetski poznatog i popularnog motiva kao što je „vampir“ apsolutna originalnost je malo moguća, ipak, smatram da je svaki dobrinos rešavanju ili davanju nove perspektive u sagledavanju naučno-stručnog problema jako bitan. Doprinos mog rada ogleda se u razumevanju funkcionisanja motiva u različitim kontekstima koji su definisali njegovu savremenu sliku. Doprinos u istraživanju mesta "vampira" u životu tradicionalnih seoskih zajednica ogleda se u analizi funkcija motiva koje ne potpadaju pod koncept "aberantnog pokojnika" već kao nezavisni korpusi zadovoljavaju raznolike socijalne potrebe. U radu dalje širim polje istraživanja u nameri da razumem koji su to aspekti funkcionisanja „vampira“. su se vremenom razvijali na zapadu i kakav su uticaj ostvarili na „tradicionalni“ motiv, u kom obliku, u kojim periodima i na koji način. Rad će takođe popuniti i prazninu koja obrađuje uticaj unutrašnjih socijalnih i političkih odnosa na motive poput "vampira" u našoj zemlji i regionu. Kroz analizu u mom radu doći ćemo do zaključka ne samo o tome kako se motiv menjao na relaciji između „tradicionalnog“ i „zapadnog“ modela, već i o specifičnosti upotrebe motiva kao političkog oruđa u našoj zemlji, kao i koliko je politika ključna za razumevanje slika i funkcija motiva kod nas nekada i danas. Poslednji deo analize sumira uticaj promena socijalnog ili političkog poretka na percepciju "vampira" kao elementa Nematerijalnog kulturnog nasleđa sa komercijalnim ali i političkim potencijalom. Kroz rezultate pomenutih delova analize doći ćemo do odgovora na pitanje o modelima i funkcijama "vampira" u Srbiji danas, kako u urbanim tako i u njegovim nativnim seoskim sredinama. Kroz razumevanje kulturne istorije „vampira“, njegove primene i promene, definisanja kao nacionalnog motiva, kulturnog konstrukta, ili brenda, kao i moguće hegemonije motiva danas i njegovih novih primena, dobićemo ideju o tome šta budućnost sprema za ovaj naizgled „besmrtni“ motiv.

Struktura rada

1. Uvod

2. Teorijski pristupi i metodološki postupak

- 2.1. Osnovni koncepti i pojmovi
- 2.2. Pregled dosadašnjih teorija i kritički osvrt
- 2.3. Pregled osnovnih modela "vampira"
- 2.4. Istorija i seljenje motiva
- 2.5. Teorijski pomak: razumeti (re)konstruisanje i upotrebe motiva
- 2.6. Metodološki okvir i metode istraživanja

3. Funkcija "vampira" u životu seoske zajednice nekada i danas

- 3.1. Verovanje, promišljanje i stvaranje modela
- 3.2. Vampir, crkva i društvena stvarnost
- 3.3. Vampir i društveni moral
- 3.4. Vampir, seksualnost i rodni odnosi
- 3.5. Vampir, krv, porodični odnosi i "posthumna opsednutost"
- 3.6. Vampir, devijantno i kriminalno ponašanje
- 3.7. Vampir, životinje i demoni
- 3.8. Vampir i opasni prostori
- 3.9. Uticaj modernizacije seoskih zajednica na promišljanje "vampira"

4. Vampir između "Balkana" i "Zapada": od kritike "drugosti" do autorefleksije

- 4.1. Vampir kao „balkanski drugi“
 - Orijentalna „drugost“, Balkan i strah
 - Srpski vampir, zapadni nemrtvi i krvopije

- 4.2. Književni vampir kao oruđe kritike na zapadu
- 4.3. Književni vampir kao oruđe kritike u Jugoslaviji i Srbiji
- 4.4. Vampir, politička, ideološka, rasna i klasna propaganda na Zapadu
- 4.5. Vampir, politička, ideološka, rasna i klasna propaganda u Jugoslaviji i Srbiji
- 4.6. Vampir kao oruđe kritike na zapadnom filmu
- 4.7. Vampir kao oruđe kritike na Srpskom i Jugoslovenskom filmu
- 4.8. Modernizacija jugoslovenskog društva i uticaj vesternizovanog motiva
- 4.9. Popularne slike "vampira" u savremenom srpskom društvu

5. "Vampir" u svetlu savremenih trendova: ekonomske i političke implikacije brendiranja "vampira" kao dela nematerijalnog kulturnog nasleđa

- 5.1. Vampir, supkultura, kolekcije, muzeji, memorijali i turističke ture na zapadu:
 - Engeska
 - Francuska
 - Amerika
- 5.2. Ekonimski potencijali i identitetske, političke implikacije vampirskog turizma na Balkanu:
 - Rumunija
 - Bugarska
 - Hrvatska
 - Srbija
- 5.3. Problematika nestajanja nosioca znanja u Srbiji (seoske zajednice)
- 5.4. Problematika nestajanja nosioca znanja van Srbije (Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Kosovo)
- 5.5. Definisanje i zaštita elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa
- 5.6. Problematika, potencijali i implikacije brendiranja „vampira“ kao Elementa nematerijalnog kulturnog nasleđa i dobra

6. Završna razmatanja

Literatura

1. Abot Porter, *Uvod u teoriju proze*, Službeni glasnik, Beograd, 2009
2. Ajdačić, Dejan, "Motiv vampira u evropskoj književnosti i književnosti balkanskih Slovena", *Književna reč*, 10. jun 1993
3. *ANTROPOLOGIJA SMRTI I – Umiranje smrt i život posle smrti*, Nova srpska antropologija, Beograd, 2013
4. Bandić Dušan, *Narodno pravoslavlje*, Biblioteka XX vek, Beograd 2010
5. Bandić Dušan, *Narodna religija Srba u 100 pojmova*, Nolit, Beograd 1991/2004
6. Bandić Dušan, *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2008
7. Banić Grubišić, Ana, "Drakula kao kulturni konstrukt u turističkoj ponudi Rumunije", *Етнолошко-антрополошке свеске* 14, (н.с.) 3, 2009
8. Bajić Predrag, Vukašinović Branko, Zavargo Iris, Simić Predrag, Čanadanović Zorica, "Hollywood - stari trend u novoj formi", Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, *CM - časopis za upravljanje komuniciranjem*, vol. 9, br. 32, 2014
9. Бојић, Јован, "Класни вампир на марсу, братство по крви на земљи", Моћ књижевности, Београд, 2009
10. Barrowclough, David, "Time to slay Vampire burials? The Archeological and Historical Evidence for vampires in Europe". *Cambridge:Red dagger press*, 2014

11. Baring-Gould Sabin, *Knjiga o vukodlacima*, Tisa, Beograd 2010
12. Бернејс, Едвард: „Пропаганда“, Хорас Ливрајт, Њујорк, 1928
13. Buhaenko, Helen "Coast watch: Tracing the footsteps of dinosaurs and Dracula in Whitby".2009
14. Чајкановић Веселин, *Стара српска религија и митологија*, Српска књижевна задруга, Београд, 1994
15. Ћуčković Goran, *Jedenje Bogova*, 2. Izdanje, Arion, Beograd, 1984
16. Борђевић Тихомир, *Вампир и друга бића у нашем народном веровању и предању*, (Примљено на IV скупу Одељења друштвених наука САН 11- IV-1952)
17. Ђорђевић Тихомир, *Vampir i druga bića u našem narodnom verovanju i predanju*, Srpski etnografski zbornik LXVI. Beograd: Srpska akademija nauka. 1953
18. Findlen Paula, "Possessing Nature: Museums, Collecting, and Scientific Culture in Early Modern Italy", *Berkeley*, California: University of California Press, 1994
19. Ћирић Дарко, Станић Биљана, *Време на зиду*, Музеј града Београда, Београд 2005
20. Гавриловић Љиљана, *Култура у излогу: ка новој музеологији*, Етнографски институт, Посебна издања, Књига 60, Београд 2007
21. Гавриловић Љиљана, *О политикама, идентитетима, и друге музејске приче*, Етнографски институт, Посебна издања, Београд 2009
22. Gavrilović Ljiljana, *Muzeji i granice moći*, BIBLIOTEKA XX VEK, Beograd 2011

23. Gavrilović, Ljiljana, "Bafi ubica vampira: superheroina, ali ne u Srbiji", *Етноантрополошки проблеми*, х.ц. год.6, св.2, 2011
24. Goldsvorti Vesna, *Izmišjanje Ruritaniје: imperijalizam mašte*, Geopoetika, Beograd
25. Guran, Leroa Andre, *Religije prehistorije*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1991
26. Hemphill, R.E.; Zabow, T."Clinical vampirism: A presentation of 3 cases and a reevaluation of Haigh, the "Acid-Bath Murderer"". *South African Medical Journal* 63, 1983
27. Ivanišević, Milivoje, *Kulturne aktivnosti u nedovoljno razvijenim područjima SR Srbije*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1972
28. Ikonomova, V., *Izdavačka delatnost za selo*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1980
29. Jaffe, PD; DiCataldo, F. "Clinical vampirism: blending myth and reality". *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and Law* 22 (4),1994
30. Jezernik Božidar, *Stereotipizacija „Turčina“, Imaginarni turčin*, Biblioteka XX vek Beograd 2010
31. Jezernik Božidar, *Divlja Evropa*, Biblioteka XX vek, Beograd 2007
32. Joe Nickell, *The Mystery Chronicles: More Real-Life X-Files*. University Press of Kentucky. pp. 93–. ISBN 978-0-8131-2318-9. 2011
33. Jovanović, Vojislav: *Vampirizam u evropskoj književnosti*, Srpski književni glasnik, 1912
34. Jenkins Collins Mark, *Vampire forensics*, National Geography Society, 2010

35. Караџић Вук, *Вукови записи*, Иницијал СКЗ, Београд 1964
36. Klinger S. Leslie, *New new annotated Dracula*, W.W. Norton&Company, New York/London, 2008
37. Kovačević, Ivan, "Prikoljiš", *Glasnik etnografskog instituta*, 39, 1990
38. *Kulturni život sela na teritoriji uže Srbije*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1975
39. Laswell D.H., Lerner D., Speier H.: "Propaganda and Communication in World History", vol. I-III, *East-West Center by University Press of Hawaii*, USA, 1979
40. Longinović Tomislav, *Vampires like us: writing down „THE SERBS“*, Belgrade circle, Belgrade 2005
41. Ле Бон, Густав, *Психологија гомиле*, Аргумент, Београд, 2005
42. Марјановић Весна, Стоиљковић Дејан, *Живи покојник*, Службени гласник, Београд, 2012
43. Mascia L. Stacey, „Hearth and Home: A Psycho-Sexual Reading of Procreating the Vampire Race in Dracula by Bram Stoker“, *Journal of Literature and Art Studies*, September 2011
44. Mostow Peter, „Like Building on Top of Auschwitz“, *Journal of Law and Religion*, Vol. 10, No. 2, 1993-1994
45. McNally, Raymond T.; Florescu, Radu. *Dracula: A biography of Vlad the Impaler*, Houghton Mifflin Harcourt. 1994

46. McNally, Raymond T.; Florescu, Radu, *In Search of Dracula: The History of Dracula and Vampires*. Houghton Mifflin Harcourt. April 2004
47. Mekneli Rejmond & Floresku Radu, *U potrazi za Drakulom*, , TISA 2006
48. Miljković-Matić Jelena, "Jedna moguća promena u identitetu Srbije", *Antropologija* 12, sv.1, Beograd 2012
49. Mojsin Danica, *kulturni život radničke omladine*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1969
50. Moren, Edgar, *Čovek i smrt*, Bigz, Beograd 1981
51. Mutch Deborah, *The modern vampire and human identity*, De Monfort University, UK, 2013
52. *Nacionalno i Jugoslovensko u našoj savremenoj kulturi*, Uredila Đukić, Vesna, Centar za marksizam univerziteta u Beogradu, Beograd 1990
53. Naumović, Slobodan, *Upotreba tradicije u političkom i javnom životu Srbije na kraju dvadesetog i početkom dvadeset prvog veka*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju „Filip Višnjić“. Beograd 2009
54. Николић Коста, *НЕМАЧКИ РАТНИ ПЛАКАТ У СРБИЈИ 1941 – 1945*, Бонарт, Београд, 2001
55. Nemnjić Miloš, *Publika javnih biblioteka Beograda*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1973

56. Nemanjić Miloš, *Knjiga i čitanje u Jugoslaviji*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1982
57. Neocleous Mark, "THE POLITICAL ECONOMY OF THE DEAD: MARX'S VAMPIRES", *HISTORY OF POLITICAL THOUGHT. Vol. XXIV. No. 4. Winter 2003*
58. Ochsner Jeffrey Karl, „Understanding Holocaust through the U.S. Holocaust Memorial Museum“, *Journal of Architectural Education*, Vol. 48, No. 4, 1995
59. Павићевић Александра, *ВРЕМЕ БЕЗ СМРТИ*, САНУ, Етнографски институт, ПОСЕБНА ИЗДАЊА, Књига 73, БЕОГРАД 2011
60. Пакард, Ванс: „Скривени убеђивачи“, *Службени гласник*, Београд, 2001
61. Perić, Boris & Pletenac Tomislav, *Fantastična bića Istre i Kvarnera*, Vukojević&Runić, Zagreb, 2008
62. Popović Nikola, *Ideologija fašizma u jeziku ustaške propagande*, VOJNOIZDAVAČKI I NOVINSKI CENTAR, beograd 1989
63. Porter Edward Alexander, *Museums in Motion: An Introduction to the History and Functions of Museums*, Rowman & Littlefield, 2008
64. Radin Ana, *Motiv vampira u mitu i književnosti*, Prosveta, Beograd, 1996
65. Radin Ana, *Priče o vampirima*, Prosveta, Beograd 1998
66. Radulović Lidija, *Vampir: osujećeni mitski predak i simbol osujećenog muškog seksualnog potencijala*, Monografski rad, Етноантрополошки проблеми н.с. год. 1. св. 1, 2006
67. Ramsland, Katharine. *The Vampire Killers". Crime Library. 2013*

68. Robinson Libby Sarah, *Blood Will Tell: Vampires as Political Metaphors Before World War I*, UMI, 2008
69. Ružica Rosandić, *Deca i masovna kultura*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1973
70. Rosadnić. Ružica, *Predstava o svetu, društvu i čoveku, u književnim listovima za decu:1944-1975*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1989
71. Ritvo, H. "The Animal Estate: the English and Other Creatures in Victorian England", Cambridge: *Harvard University Press*. 1987
72. Razvoj kulture u Srbiji 1971-80, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1971
73. Sabunjak, Slavomir, Stokerov „Drakula“ i Boškovićev putopis“, Sveučilište u Zadru, odjel za Kroatistiku i slavistiku, Zadar 2008
74. Schmitt Cannon, „Mother Dracula: Orientalism, Degradation, and Anglo-Irish National Subjectivity at the fin de Siecle“, *irishnes and (post)modernism*, Associated Univ. Press, London 1994
75. Sergent, Beth. "Mothman Festival to land Sept. 21-22". *Daily Register*, September 2013
76. Сикимић, Биљана, "Вампировић у Новом брду: политика транскрипције и интерперформативност", *Моћ књижевности*, Београд, 2009
77. Prop, Vladimir, *Morfologija bajke*, Prosveta, Beograd, 1982
78. Spector E. Rachel, "Cultural Diversity in Health and Illness", *Appleton-Century-Crofts*, New York

79. Kovačević, Ivan, "Prikoljiš", *Glasnik etnografskog instituta*, 39, 1990
80. *Српски митолошки речник*, Кулишић Ш., Петровић П. Ж., Пантелић, Н., Нолит, Београд, 1970
81. Stockstill J. Ellen, "Vampires, border crossing, and panic in Sherdian Le Fanus "Carmilla"", *The moral panics and sexuality*, By Breanne Fahs, Mary L. Dudy, Sarah Stage, Arizona state university, USA, 2013
82. Sibylle Baumbach, "Bram Stoker's Dracula - A Foreign Threat to the British Empire", Graduate Seminar I – British Studies, „Gothic Tradition“, SoSe, 2012
83. Шаровић марија, *Метаморфозе вампира*, Институт з акњижевност и уметност, Београд, 2008
84. Šola, Tomislav, *Marketing u Muzejima – ili o vrlini i kako je obznaniti*, Clio, Beograd 2002
85. Тадић, Дарко: *Пропаганда*, Спектрум, Београд, 2005
86. Thompson, Stith, "*Motif*," *Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*, Marija Leach, ed., 2 vols., New York: Funk and Wagnalls Co., 1949-50
87. Tokarjev A. Sergej, *Rani oblici religije i njihov razvoj*, Svjetlost, Sarajevo 1978
88. Трбојевић Данило, „КРАЈПУТАШИ У УРБАНИМ СРЕДИНАМА“, *Гласник Етнографског музеја*, Књига 75, Београд 2011
89. *The Vampire: a Casebook*, Edited by Alan Dundes, The University of Wisconsin Press 1998

90. Valente Joseph, *Dracula`s crypt: Bram Stoker, Irishness and the question of Blood*, Univ.of Illinois Press, 2002
91. Wolfram A. Mark, *Representations of the Holocaust at Dachau and Buchenwald in Comparsion with Auschwitz*, Yad Vashem and Washington, German Studies Association
92. Yurguis Katia, "The Dark Gift: Vampires in the AIDS Era", *Knight institute*, College of Arts&Sciences, 2002
93. Zečević Slobodan, *Kult mrtvih kod Srba*, Vuk Karadžić, Beograd 1982
94. Зечевић Слободан, „Ванбрачно дете у народном веровању Источне Србије“, *Гласник етнографског института*, XI-XV, Београд 1969

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ

На седници Већа Одељења за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, одржаној 10.9.2015. године, изабрани смо у Комисију за писање реферата о предлогу теме за израду докторске дисертације под називом *Друштвена и политичка инструментализација представа о вампиру на Балкану: прилагодљивост бесмртног мотива*, кандидата Данила Трбојевића. На основу размотреног предлога теме, подносимо

**РЕФЕРАТ О КВАЛИФИКОВАНОСТИ КАНДИДАТА
И ПОДОБНОСТИ ПРЕДЛОЖЕНЕ ТЕМЕ
ЗА ДОКТОРСКУ ДИСЕРТАЦИЈУ**

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Данило Трбојевић рођен је 03.08.1985. године у Београду, Србија. Основне академске студије завршио је на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, на коме је одбранио дипломски рад (*Оруђа репресије: логор Јасеновац*) са оценом 9 (2008). Мастер студије завршио је на истом Одељењу, на коме је одбранио и мастер рад (*Сећање на зло: Меморијални центри, филмови и политика комеморације жртава нацистичких и НДХ логора*) са оценом 9 (2011).

Кандидат је учествовао на више конференција и научних скупова у земљи и иностранству, а такође је похађао и интердисциплинарне и антрополошке семинаре и летње школе у земљи и иностранству (Босна, Хрватска, Румунија, Португал). Одржао је предавање у истраживачкој станици Петница (септембар 2014). 2015. године добија истраживачку стипендију Америчког музеја холокауста (Вашингтон).

Кандидат је волонтирао у Етнографском музеју у Београду, као и на Међународном фестивалу етнографског филма у истој институцији. Кандидат је 2012. године био ангажован на пројекту Центра за очување наслеђа Косова и Метохије (Mnemosyne). Након завршетка пројекта кандидат је написао монографију *Косово: анатомија маргинализације насиља и наслеђе политике заборава*, која би требало бити објављена у току 2016.године.

До сада је објавио једну монографију, једну књигу и седам радова у научним и стручним часописима.

Монографије и књиге:

1. *Antropologija amerikanizacije Holokausta*, Biblioteka Initium, Beograd, 2013 (70 стр.);
2. *Sećanje na zlo – politika komemoracije žrtava nacističkih i ustaških logora*, Srpski genealoški centar / Muzej žrtava genocida, Beograd, 2014 (270 стр.).

Чланци:

1. "Рат сећања: жртва и починилац, политика и идентитет, сећање на жртве Јасеновца и Блајбурга у Хрватској", Зборник радова – *ЈАСЕНОВАЦ*, Бања Лука 2011, 195-211;
2. „Крајпуташи у урбаним срединама“, *ГЕМ*, 75, Београд, 2011, 131-155;
3. „Последице нестручног приступа проблему „нових религијских покрета“ – секте и насиље у Србији“, *ГЕМ*, Београд, 76, 2012, 61-87;
4. „Материјализација сећања на зло: упоредна анализа архитектонских решења и концепција поставки у америчком музеју холокауста у Вашингтону, меморијалном центру Бухенвалд и меморијалном центру Аушвиц“, *Простори сећања / spaces of memory*, Том I, Одељење за историју уметности Филозофског факултета у Београду, 2013, 412-429;
5. „Politika selektivnog sećanja u doba tranzicije“, *Zbornik radova – JASENOVAC*, Banja Luka, 2014, 107-127;

6. “Анализа позитивног и негативног односа према економском потенцијалу географске, историјске и идентитетске повезаности са мотивом вампира у Србији”, *Антропологија*, 15 (1), 2015, 93-128;
7. "Мапирање друштвене амнезије у Београду: идеологија, политика, и економија заборавља у пет тачака", *Годишњак за истраживање геноцида*, Музеј жртава геноцида, Београд, 2015, 127-165.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет истраживања ове дисертације је социјални и политички “живот” мотива вампира, односно разумевање његових промена и прилагођавања, сељења из контекста у контекст, и посебно логика његове друштвене и политичке употребе у Србији у историјској перспективи и у савремености. Прецизније, у раду се анализује утицај социјалних и политичких промена у изворном контексту на промене у самом мотиву вампира, као и феномен “сељења” мотива у нове контексте, његове вестернизације у новом културном окружењу, као и накнадне рецепције тако измењеног мотива у његовом изворном балканском контексту. Кроз поменућу анализу кандидат намерава да дође до закључка о томе који су фактори били пресудни за начин на који су микро мотиви настајали, развијали се, били придодавани, мењали се или нестајали, али и који су то симболички елементи или логичка својства који чине мотив вампира функционалним у сеоској средини, као и популарној култури савремене Србије. Циљ рада је да се анализом промена структуре и функција мотива вампира дође до закључка који су то процеси и фактори били пресудни за развој облика у ком се овај мотив данас јавља, као и који су то модели и мотиви функционални у Србији данас, и зашто. Из тог разлога, у тези ће бити осветљен значај процеса десакрализације и рационализације, урбанизације и модернизације српског друштва за промене и прилагођавања како самог мотива вампира, тако и његових социјалних и политичких употреба у измењеним контекстима. Биће указано и на последице промена културне политике у социјалистичкој Југославији и Србији што се тиче односа према изворном мотиву. Разумљиво, аутор намерава да размотри и утицај културне политике на извесне посебности рецепције вестернизованог мотива вампира у социјалистичком друштву. Посебан значај имаће анализа

начина на који је овај мотив у различитим периодима инкорпориран у политичке наративе, пропаганду и ритуал у нашој и суседним балканским срединама. Истраживање ће пружити слику облика и функција изворног, а поготову измењеног и прилагођеног мотива вампира у савременој српској култури, и указати на сличности и разлике између традиционалних и савремених погледа на тај сложени мотив. Поред претходно наведеног, циљ рада је и да се понуде одговори на питања да ли је и у којој мери употреба нових информационих и комуникационих технологија условила промене у коришћењу мотива у српском друштву, као и колики је утицај актуелних светских трендова употребе (нпр. супкултурна или комерцијална филмска и медијска употреба) на логику савремених употреба мотива вампира у Србији.

3. Опис садржаја (структура по поглављима) дисертације

кандидат је предложио следећу структуру рада:

I Увод

II Теоријски приступ и методолошки поступак

1. Основни концепти и појмови
2. Преглед досадашњих теорија и критички осврт
3. Преглед основних модела "вампира"
4. Историја и сељење мотива
5. Теоријски помак: разумети (ре)конструсиање и употребе мотива
6. Методолошки оквир и методе истраживања

III Функције "вампира" у животу сеоске заједнице некада и данас

1. Веровање, промишљање и стварање модела
2. Вампир, црква и друштвена стварност
3. Вампир и друштвени морал

4. Вампир, сексуалност и родни односи
5. Вампир, крв, породични односи и “постхумна опседнутост”
6. Вампир, девијантно и криминално понашање
7. Вампир, животиње и демони
8. Вампир и опасни простори
9. Утицај модернизације сеоских заједница на промишљање “вампира”

IV Вампир између “Балкана” и “Запада”: од критике “другости” до ауторефлексије

1. Вампир као “балкански други”
2. Оријентална “другост”, Балкан и страх
3. Српски вампир, западни немртви и крвопије
4. Књижевни вампир као оруђе критике на западу
5. Књижевни вампир као оруђе критике у Југославији и Србији
6. Вампир, политичка, идеолошка, расна и класна пропаганда на Западу
7. Вампир, политичка, идеолошка, расна и класна пропаганда у Југославији и Србији
8. Вампир као оруђе критике на западном филму
9. Вампир као оруђе критике на Српском и Југословенском филму
10. Модернизација југословенског друштва, рецепција и утицај вестернизованог мотива
11. Популарне слике “вампира” у савременом српском друштву

V “Вампир” у светлу савремених трендова: економске и политичке импликације брендирања “вампира” као дела нематеријалног културног наслеђа

Вампир, супкултура, колекције, музеји, меморијали и туристичке туре на западу:

2. Енгеска
3. Француска
4. Америка

Економски потенцијали и идентитетске, политичке импликације вампирског туризма на Балкану:

1. Румунија

2. Бугарска

3. Хрватска

4. Србија

Проблематика нестајања носиоца знања у Србији (сеоске заједнице)

Проблематика нестајања носиоца знања ван Србије (Хрватска, Босна и

Херцеговина, Косово)

Дефинисање и заштита елемената нематеријалног културног наслеђа

Проблематика, потенцијали и импликације брендирања “вампира” као

елемента нематеријалног културног наслеђа и добра

VII Завршна разматрања

VIII Прилози

IX Извори и литература

Након што у уводном поглављу буде дефинисао предмет и циљ истраживања, кандидат ће поставити тему истраживања у шири контекст, представити основне концепте традиционалних веровања о смрти, као и месту и улози фантастичних бића попут "вампира" у животу заједнице. Поред осврта на историјат и развој појма и мотива вампира, у овом поглављу ће бити утврђена и објашњена терминологија која ће се користити у раду. Поглавље ће говорити о основним правцима, методологији и терминологији у савременим истраживањима мотива вампира. У овом поглављу биће представљено и критички сагледано стање досадашњих истраживања веровања и представа о вампиру, као и мотива вампира у књижевности и другим уметностима, а кандидат ће представити и класификације модела и њихових елемената, као и посебности коришћеног термилошког апарата.

У наредном поглављу, *Функције “вампира” у животу сеоске заједнице некада и данас*, кандидат се фокусира на изворни контекст веровања у вампира (и представа о вампиру), и износи тезу да је некада у патријалхалним сеоским заједницама употреба мотива превазилазила модел “аберантног покојника” развијен у етнолошкој литератури, и регулисала бројне друге социјалне проблеме, тензије и табуе. Кандидат даје увид у сложени систем размене информација и социјалних мрежа који је некада постојао унутар сеоских заједница и разматра на које је све начине вампир као симболички оквир функционисао у датој средини. При томе ће се осврнути на промишљање и стварање модела у датој социјалној средини кроз разматрање односа између представа о вампиру, представа о дугим демонским бићима и животињама у које он може да се преобрази; место представа о вампиру у конструисању веровања, и мапирању опасних простора ван самог насеља; однос народских веровања и представа о вампиру и веровања у онострану и онострану живот који је заступала црква; однос веровања у вампира и друштвени морал у руралном окружењу; представе о вампиру и њихову употребу у регулисању сексуалности, ванбрачних односа и родних односа уопште; идеје о вампиру, социјалном значењу крви, и његовој улози у успостављању посмртних породичних односа и феномена “постхумне опседнутости”; најзад биће остварен и накнадни критички осврт на ранија научна тумачења улоге коју веровања у вампира имају у регулисању девијантног и криминалног понашања у сеоској заједници.

У овом делу поглавља такође ће бити говора о токовима модернизације српског друштва у периоду пре социјализма, као и последицама које је тај процес имао по начин живота, међуљудске односе, обичаје и веровања на селу. Указивањем на утицаје модернизације на традиционалне начине живљења, социјализовања и веровања, на корените, некада чак и трагичне промене, биће створени услови за потпуније разумевање питања зашто су одређене функције мотива вампира нестајале, друге успевале да преживе, а треће, сасвим нове, настајале.

Треће и најкомплексније поглавље, *Вампир између “Балкана” и “Запада”: од критике “другости” до ауторефлексије*, говори о околностима под којима се “вампир” као мотив преселио из балканског у западни контекст. Трасира се сложени пут који је тај мотив прешао како би доспео у популарну културу запада, да би се, потом, у формама које су измењене и прилагођене западним срединама, сукцесивно враћао на Балкан. У поглављују се истражује потенцијал мотива вампира да симболички изрази различите идеје о “другости” (онтолошкој, биолошкој, родној, историјској,

етничкој и националној, као и социјалној, односно класној другости). Такође, истражују се међусобни односи у које могу ући различити “други”, дакле односи које на симболички начин успоставља мотив вампира (храњење/пијење крви, сексуални односи и размена телесних течности, емотивна зависност, социјална подређеност/надређеност, економска експлоатација). Кандидат износи тезу да изразита симболичка делотворност мотива вампира представља узрок његове брзе рецепције, као и важан фактор у потоњем сложенем и веома разгранатом развоју мотива на западу. Важан проблем који ће у овом поглављу бити отворен је и процес сељења и прилагођавања мотива различитим комуникацијским формама (усмено народно предање, књижевност, сликарство, стрип, политичко-пропагандни плакат, филм, урбане легенде) и жанровима (хорор, комедија, сатира, пропаганда). У поглављу се даље показује како су специфичне књижевне, филмске и пропагандне употребе мотива вампира у различитим западним срединама измениле његове изворне карактеристике, посебно његов потенцијал за социјалну и политичку (ауто)рефлексију и (само)критику. Тако мотив вампира од средства за симболичко исказивање и промишљање претње коју за запад представљају спољашњи “други”, пре свега контаминацијом метрополе од стране “нижих” култура и раса у периоду зрелог колонијализма, у каснијим фазама постаје оквир којим се скреће пажња на промене у односима унутар самих западних средина, поготову изменама у сексуалним оријентацијама, родним идентификацијама и односима међу друштвеним слојевима и генерацијама. Касније, при повратку у изворну средину, мотив вампира морао је да буде изнова прилагођаван карактеристикама и потребама модернизованог и трансформисаног југословенског и српског друтва, доприносећи и сам, на скроман начин, даљим променама, поготову у сфери идеја и вредности. Из тог разлога, битан део овог поглавља говори о процесима урбанизације и социјалистичке модернизације друштва у коме је изворно поникао мотив, као и о начинима на које је мотив, у склопу укупног односа према српској традицијској култури, третирао социјалистичка културна политика (у оквиру тзв. “кока-кола модела социјализма”). Поменути фактори заједно су створили услове у којима су западни начини употребе и резултујуће измене мотива вампира могле да пронађу своје ново место и улогу у популарној и сеоској култури у социјалистичкој и постсоцијалистичкој Србији. На тај начин је измењени и вестернизовани мотив вампира могао да постане функционалан у контексту који је битно другачији од онога у коме је дошло до првобитних промена и прилагођавања мотива. У завршном делу поглавља биће понуђена анализа употребе вестернизованог мотива вампира као оруђа социјалне и политичке критике у Србији и ширем балканском контексту у различитим

фазама његовог повратка током друге половине двадесетог века, с посебним акцентом на период позног социјализма и постсоцијализам. Ту се поготову мисли на поистовећивање комунистичке идеологије и последица социјалистичке политичке праксе са вампиризмом (који се “храни крвљу” нације коју је “зајашио”), и конкретно лика Тита са вампиром у последњим годинама социјализма. Такође се мисли и на нешто касније случајеве упозоравања на опасност од “повампирења” политичког поретка који је “упокојен”, али је наставио да као политичка претња “живи” и после своје “смрти”. Најкраће речено, у поглављу ће бити реконструисани битни кораци у вестернизацији мотива вампира, као и у његовим медијским прилагођавањима, и анализована логика потоње рецепције тако измењеног мотива у средини из које је потекао, која је и сама пролазила кроз суштинске друштвене и политичке промене.

У поглављу: *“Вампир” у светлу савремених трендова: економске и политичке импликације брендирања “вампира” као дела нематеријалног културног наслеђа*, кандидат анализује начин на који се концепт “вампира” користио у музејским збиркама и поставкама, различитим меморијалима или тематским туристичким турама, као и какве су социјалне, политичке и комерцијалне импликације наведене употребе имале. У поглављу се потом анализују примери савремене употребе различитих варијанти вампирског мотива, пре свега: фолклорног, историјског, књижевног, филмског или супкултурног “вампира”, унутар заједница у свету и региону које су покушале да брендирају или комерцијализују локалне фолклорне верзије мотива или његову глобално познату верзију. Кандидат даље проблематизује постојање различитих категорија мотива вампира у Србији. Присуство, мењање или нестајање специфичних знања и веровања у вампире, као и однос државе и цркве, и културне политике према овом мотиву.

У *Завршним разматрањима* кандидат ће дати класификацију модела мотива вампира који данас функционишу у Србији, а које нови специфични микро мотиви учитани у њих чине функционалним у савременом социјално-политичком контексту. Кандидат ће на основу резултата истраживања утврдити да ли се у српској култури може говорити о синкретизму између старијег традиционалног и популарног вестернизованог мотива, или је пак реч о симболичкој “хегемонији западног мотива”. Затим се истражује у ком облику и до којег степена су одређени мотиви присутни у савременом животу сеоских заједница из којих је мотив и потекао, као и градских заједница које су носиоци савремене масовне/популарне културе. Кандидат ће кроз понуђене анализе покушати да да одговоре на питања као што су следећа: Да ли се може говорити о

истовременом постојању различитих функционалних модела вампира у традиционалном сеоском контексту? Који су то елементи традиционалних модела мотива вампира временом потпуно исшчезли, који су елементи реконструисани, а који су то нови елементи вампиризма уведени кроз повратак вестернизованог мотива? Колики је био утицај скоријих турбулентних процеса растакања државе, сукоба и рата, као и присилних миграција на групе које су носиоци нематеријалне културне баштине у коју спадају веровања и знања о “вампиру”? У којој мери је најскорији талас социјалне, информационе и технолошке модернизације (или прецизније постмодернизације) заслужан за конструисање и употребу нових верзија мотива? Да ли је, и колико важна улога културних политика у изменама и прилагођавањима форми и функција мотива вампира у садашњици, и да ли су приметни наговештаји неких будућих токова и трендова? На који начин српско друштво у целини, а посебно појединачни актери реагују на глобалне и регионалне тенденције коришћења и брендирања мотива вампира, и да ли су препознатљиви обриси нових практичних политика на локалном и државном нивоу?

Могуће је закључити да се предвиђена структура будуће докторске дисертације одликује добро укомпонованим поглављима и потпоглављима, датим у логичном следу, из које се јасно види намера кандидата да истраживаном проблему озбиљно и дубински приступи.

4. Основне хипотезе од којих ће се полазити у истраживању

Основна хипотеза коју кандидат износи је да је потенцијал мотива вампира да симболички изрази различите идеје о логичкој различитости и социјалној и културној “другости” оно што га чини толико употребљивим у различитим друштвеним контекстима. Ради се, на првом месту, о *онтолошкој* (живо-неживо) и *биолошкој* (људско-животињско) другости коју симболизује мотив вампира, а потом и *родној* (мушко-женско), *историјској* (прошло-будуће; феудализам-капитализам, традиција-модерност, модерност-постмодерност), *етничкој* и *националној* (српско/румунско/хрватско-енглеско/немачко/америчко), *геополитичкој* (Запад-Исток; Балкан-Европа; Европа-Америка), *социјалној* (сељаштво-грађанство; старо-младо), *идеолошкој* (традиционализам-модернизам; социјализам-капитализам; социјализам-постсоцијализам), а најзад и *класној* другости (експлоатисани-експлоататор). Такође, претпоставља се да способност

мотива вампира да појединачно или упоредо исказује међусобне односе у које могу ступити различити “други”, дакле односе као што су *храњење/пијење крви; контаминисање, односно зараживање болешћу која подругојачује и дехуманизује; ступање у сексуалне односе и размена телесних течности; наметање емотивне зависности; успостављање социјалне подређености/надређености;* као и *економско експлоатисање,* значајно доприноси његовој способности да прелази културне и временске границе.

Друга претпоставка је да је немогуће разумети облик и функционисање мотива вампира у српском друштву данас, уколико се не узме у обзир утицај нетрадиционалне, односно западне књижевне, филмске, пропагандне или супкултурне логике употребе тог мотива. Следећа важна претпоставка јесте да су за преплитање традиционалног и вестернизованог мотива од велике важности били процеси десакрализације, урбанизације и модернизације југословенског и српског друштва (у последња два века), као и развој медија, информационих и комуникационих технологија и феномена глобалног друштва (у савремености). Кандидат такође истиче и претпоставку по којој данас у Србији, као последица поменутих процеса, истовремено функционише неколико међусобно различитих категорија “вампира” као представа, односно мотива вампира. Ради се о представама о а) *вампиру као “аберантном покојнику”* (фолклорном типу вампира релевантном за односе унутар мале заједнице попут породице, рода или села), б) о *“локалном вампиру”* као веровању у умалог покојника који је стекао статус у локалној заједници на основу његове претходне медијске експлоатације (првенствено књижевне или филмске), в) о *“историјском вампиру”* (вампиру о коме постоји поуздано знање о историјски доказивом локалном појављивању, али не и активно савремено веровање, као у случају Кисиљева и Медвеђе, односно Петра Благојевића и Арнаут Павла), а најзад и г) о *“лажном или измишљеном вампиру”* (“вампира Милош”, село Петерда), као представи о локалном вампиру која је уведена у одређени локалитет без доказа о претходном континуитету веровања у вампира или историјске везе. Последња хипотеза коју кандидат жели да провери јесте да глобално и регионално присутан тренд “брендирања вампира” у Србији због одређених негативних идентитетско - политичких

импликација, и поред доказивог економског потенцијала, неједнако прихваћен и искориштен како на локалном, тако и на државном нивоу. Ради се о кандидатовој претпоставци о постојању укорењеног локалног веровања у “балканизујући” потенцијал мотива вампира, на основу кога би свако повезивање са таквим мотивом могло да “подругојачи” и “де-цивилизује” у очима Европе, односно цивилизованог запада онога ко би приступио таквом повезивању.

5. Методе које ће се у истраживању применити

У раду кандидат примењује аналитичко-компаративни приступ и квалитативни метод. Квалитативни метод ће у раду подразумевати анализу концепата промишљања мотива вампиризма у локалним заједницама, као и анализу промена функција мотива кроз трансформације социјалног и политичког контекста. Ослањајући се на интерпретативни приступ, кандидат ће користити и комуникацијски приступ и анализу фолклорних, филмских и књижевних наратива са посебним акцентом на елементе социјалне и политичке критичке ауторефлексије учитане у мотив вампира. У раду кандидат поред компарације, интерпретације и анализе архивске и етнографске грађе, такође примењује и приступ истраживања рецепције користећи се расположивим подацима о културној потрошњи. Теренски поступак је за неке делове овог рада врло битан, тако да ће кандидат обавити бројна теренска истраживања за време којих ће се користити комбинованим испитивањем информаната кроз појединачне дубинске разговоре и интервјуе спроведене унутар фокус група. При анализи идеја о вампиризму у градовима бивше Југославије и Србије, кандидат ће се користити упитником који ће ширити путем релевантних институција (школе и библиотеке, као и домови културе у оним местима у којима су још увек у функцији), као и у индивидуалној и групној комуникацији путем интернета (првенствено преко друштвених мрежа попут Фејсбука).

6. Очекивани резултати и научни допринос

Допринос предложене дисертације огледаће се у темељнијем раумевању утицаја унутрашњих социјалних и политичких промена у Југославији и Србији на логику друштвене и политичке употребе мотива вампира. Такође, очекује се потпуније разумевање начина на који је

дошло до вестернизације мотива вампира, а потом и преплитања вестернизованог и традиционалног мотива по његовом повратку у изворну средину. Наведени фактори су појединачно или у међусобној спрези довели до тога да мотив вампира у српској и другим балканским културама временом мења и прилагођава своју структуру и функције. Овај рад покушаће да испуни празнине које су уочене у досадашњим анализама страних и домаћих аутора. Посебан акценат биће стављен на допринос разумевању утицаја модернизације и глобализације на начин на који се традиционални мотив вампира мењао у складу са притисцима које су вршили социјални или политички фактори. Дата анализа ће дакле, показати како традиционални мотиви мењају елементе, нестају као нефункционални или добијају нове функције које су једнако битне јер наглашавају у овом случају, констатно актуелну и прилагодљиву суштину мотива. Будући да кандидат сматра да данас не постоји један суштински дефинишући централни мотив већ неколико скупова мотива који чине различите моделе “вампира”, у раду ће кроз примере показати који су то све модели мотива вампира функционални и кроз које примене. Поред тога, допринос овог рада је од значаја и за историју науке, јер преиспитује дискурс домаће науке (са акцентом на етнологију и антропологију) која углавном анализује веровања, обичаје и праксе унутар “традиционалне културе” за коју се можемо запитати да ли данас још увек постоји. Преиспитује и научно конструисање модела – институција (нпр. “абераантног покојника”), за шта се у наким другим случајевима показало да се ради о личнј перцепцији научника, пре него о стварној слици стања на терену. Додатни допринос рада огледа се у разумевању утицаја социјалистичке културне политике на начин на који је мотив вампира перцепиран и коришћен у једном претходном периоду, чиме се стварају услови како би се потпуније разумели потенцијали таквих политика у данашњем времену, посебно узимајући у обзир нове глобалне и регионалне трендове, и пружио допринос развоју нових или алтернативних културних политика, како на државном, тако и на локалном нивоу у Србији.

7. Закључак

На основу свега изнетог, ментор и чланови Комисије су мишљења да тема докторске дисертације *Друштвена и политичка инструментализација представа о вампиру на Балкану: прилагодљивост бесмртног мотива* кандидата Данила Трбојевића, представља предлог оригиналног докторског истраживања, које по свом карактеру, структури, методологији

истраживања, научној апаратури, као и актуелности у потпуности одговара савременој светској научноистраживачкој пракси из области друштвено-хуманистичких наука, које притом, у облику и обиму који је предвиђен, није спровођено у домаћој етнологији и антропологији. Комисија стога предлаже Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду да одобри кандидату израду ове теме.

У Београду,

Комисија:

4. 5. 2016.

Проф. др Слободан Наумовић (ментор)

Проф. др Владимир Рибич

проф. др Лидија Радуловић

др Марко Пишев